

רשימת דברי

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

שניאורסאהן

מליובאוויטש

בעת ביקור

כ"ק האדמו"ר מגור שליט"א

יום ה' פרשת בהר-בחוקותי, כ"ד אייר תשל"ז

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים וחמש לבריאה

שבעים וחמש שנה לנשיאות כ"ק אדמו"ר

ב"ה.

פתח דבר

בשבח והודיה להשי"ת הננו מוציאים לאור רשימת דברי הוד כ"ק אדמו"ר מלויובאוויטש בעת ביקור כ"ק האדמו"ר מגור שליט"א, יום ה' פרשת בהר-בחוקותי, כ"ד אייר תשל"ז.

רשימה זו פורסמה בעבר בלשון הקודש במספר מהדורות¹, ועתה יוצאת לאור בזה בעריכה מחודשת ומתוקנת ובתוספת מרובה של מראי מקומות, ציונים והערות בשולי הגליון.

התארים, ברכות החיים וחיי החיים שבפנים הרשימה נותרו כפי שהיו ברשימה המקורית שנכתבה לאחר הביקור².
וזאת למודעי, כי השיחה לא הוגהה על ידי כ"ק אדמו"ר, ועריכתה כמו מראי המקומות והציונים שבשוליה הם על אחריותנו בלבד.

*

השיחה נערכה לדפוס על ידי הרה"ת ר' מרדכי מנשה שי' לאופר, שליח כ"ק אדמו"ר ורב רובע י"א באשדוד.

*

בתור הוספה בא מכתב כ"ק אדמו"ר אל כ"ק האדמו"ר ה"לב שמחה" מגור זצ"ל שנזכר בתחלת הביקור.

*

ויהי רצון שבזכות הפצת המעיינות חוצה נזכה – כהבטחת מלך המשיח לבעש"ט – ל"קאתי מר" דא מלכא משיחא במהרה בימינו ממש.

המוציאים לאור

ימים הסמוכים לכ"ף מנחם אב, ה'תשפ"ה

יום ההסתלקות-הילולא

של כ"ק הרה"ג הרה"ח המקובל רבי לוי יצחק שניאורסאהן נ"ע,

אביו של כ"ק אדמו"ר

ניסן תשס"ז) עמודים א-ל, בקונטרס "פרדס חב"ד" גליון 18 (אלול תשס"ז) עמודים 7-42, בקונטרס בפני עצמו (כ"ף מנחם אב תשפ"ד) עמודים 5-42.

(3) צילום ממגה נדפס בשיחות קודש תשל"ז ח"א ע' 786 ואילך.

השלמה נדפסה בספר "ממלכת התורה" (אה"ק תשנ"ה) ע' 221.

(4) אגה"ק דהבעש"ט שנדפסה בסוף ספר בן פורת יוסף ובכמה מקומות.

(1) בסדרה זו יצאו לאור:

רשימת דברי כ"ק אדמו"ר בעת ביקור כ"ק האדמו"ר מבעלזא שליט"א מיום ג' פרשת ויקרא, ד' אדר-שני תשמ"א (לט עמודים), אה"ק תשס"ט. חלק מרשימת דברי כ"ק אדמו"ר בעת ביקור כ"ק האדמו"ר מסדיגורא זצ"ל מיום ד' פרשת חוקת, ד' תמוז תש"מ (בתוך "תשורה", לאופר, ט"ו תמוז תשע"ב, עמודים 7-14).

(2) ומהן: בספר "בצל החכמה" (אה"ק תשמ"ז) עמודים 32-56, בקונטרס בפני עצמו (י"א

תוכן הענינים

5	פתיחה בדברי תורה (א)
6	חידוש בתפלת הדרך: "ותתנני" בלשון יחיד (ב)
7	לימוד הוראה ב"כוללים" (ג)
9	שני הפכים ביחס בין תורה למצוות מי מביניהם דוחה זולתו (ד)
12	ההכרח להתעסק בהפצת היהדות ולהדריך ברוח זו את אברכי הכוללים (ה-ח)
17	הוצאה-לאור של כתבי אדמור"י גור (ט-יא)
22	ביאור הענין ד"חידוש" בתורה, אף שכבר נמסר למשה בסני (יב-יג)
27	תחיבת פתקים בין אבני הכותל המערבי (יד)
27	זכר ל"הקהל" בדורנו (טו)
29	הייחודיות בברכת כהנים (טז)
31	חידוש החסידות וה"רעש" בענין אהבת ישראל (יז-יט)
33	חביבות ישראל אצל הקב"ה (כ-כא)
37	הלימוד דקטן וגר קודם זמן החיוב מוכרח על-דרך מכשירי מצוה (כג-כד)
39	על דבר גרים (כה)
40	המשך בענין הנסיעה להפצת היהדות (כו-כז)
44	סיום (כח)
45	הוספה

בס"ד. רשימת דברי כ"ק אדמו"ר שליט"א
בעת ביקור הרה"ג הרה"ח וכו' הרב יעקב אלתר שליט"א,
בנו של כ"ק האדמו"ר מגור שליט"א,
יום ה' פרשת בהריבחוקותי, כ"ד אייר, ה'תשל"ז.

בלתי מוגה

א. [לאחר נתינת ידו לשלום מסר הר"י אלתר שליט"א דרישת שלום מאביו, כ"ק האדמו"ר מגור שליט"א¹, ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א: יישר כח גדול, מן הסתם הוא קיבל את מכתבי². הר"י אלתר שליט"א השיב שקיבל את המכתב].

כ"ק אדמו"ר שליט"א: איתא בגמרא³ "אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה כו"⁴, ששם (ב"פטר") הרי זה (לכאורה) ענין של חיוב⁵, אך אם גם הפתיחה תהי' ב"דבר הלכה" – יהי' זה משובח יותר.

וראה גם סה"מ קונטרסים ח"א ע' 130, 134. לקר"ש ח"ג ע' 182 ואילך ובכ"מ. תורת מנחם – התועדויות חע"ב ע' 159 ואילך. – דיוק הלשון "דבר הלכה" (באופן אחר) נתבאר בשיחת פורים תשכ"ז (תורת מנחם – התועדויות חמ"ט ע' 183-179).

(5) ראה רי"ף ברכות שם ובכמה ראשונים (נסמנו בעינים למשפט שם). אבל ברמב"ם ובשו"ע השמיטו. יש אומרים (עינים למשפט שם) דעל כרחך משום דסבירא להו שאינו אלא מדה טובה וכמו שכתוב שמתוך כך זוכרהו. – אבל צריך עיון קצת מדיוק הלשון "אל . . אלא" [ולא נאמר בקיצור: כשנפטר אדם מחבירו יהי' דבר הלכה כו*]. שמורה כידוע (ראה תוד"ה מתני' – מנחות פג, סע"א) לעיכובא.

ויש לומר שזהו על דרך מה שמצינו כמה ענינים שהובאו בש"ס ולא הובאו בפוסקים מפני שלא נתקבלו ברוב תפוצות ישראל (ראה אנציקלופדיא תלמודית ערך אין גוזרין גזרה ח"א ע' תרג ואילך) ולכן אף שהם דברי תורה וכו' אין בהם את חומר הענין דמצות עשה ומצות לא תעשה (כברמב"ם ריש הל' ממרים. וראה שם ה"ג ועוד) – נתבאר בשיחת ש"פ קורח מבה"ח תמוז תשמ"מ (התועדויות תשמ"ח ח"ג ע' 2043).

(1) שזה לא מכבר, לאחר הסתלקות אחיו הרה"צ ה"בית ישראל" מגור זצ"ל, בב' אדר תשל"ז, עלה על כס ההנהגה. – ראה בארוכה שיחת ש"פ צו, שושן פורים, תשל"ז (תורת מנחם – מנחם ציון ח"ב ע' 423-420), ושם על-דבר קשרי רבותינו נשיאי חב"ד עם אדמו"רי בית גור לדורותיהם (ראה גם מבוא לאגרות קודש חל"ב ע' 8-9) – המו"ל.

(2) מיום ב' אייר תשל"ז (אגרות קודש חל"ב ע' רו). נדפס גם להלן בהוספות.

(3) ברכות לא, א. וש"נ. וראה זח"ג קצא, ב. וצע"ק שלא הובא במג"א ושו"ע אדה"ז או"ח סק"י ס"ט (מרשימת כ"ק אדמו"ר – קיץ תשל"ג. תורת מנחם – התועדויות חע"ב ע' V). וראה להלן הערה 5.

(4) כמה ראשונים לא גרסו "דבר הלכה" (תר"י ברכות שם. ועוד), ובירושלמי (ברכות פ"ה ה"א) הלשון הוא "אלא מתוך דבר של תורה". וראה גם מאירי שם ועוד (הובאו בעינים למשפט שם). אבל בפירוש הפנים שהובא במכתב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ (הנדפס באגרות קודש שלו ח"ו ע' רפז ונעתק ב"היום יום" – ו' אייר) שעי' "דבר הלכה" – נעשה השומע בחבתינה מהלך; ויש לומר שהוא עפ"י המבואר בכ"מ "שהלכות" ענינם "הליכות" (ראה מגילה כח, סע"ב. וש"נ. וראה תו"א משפטים עה, ג. לקר"ת בחוקתי מח, רע"ד. שה"ש כט, רע"ד), ואם כן צריך להיות דבר הלכה דווקא.

(*) לקו"ש ח"ג ע' 182 הערה 8.

— יאמר נא כת"ר דבר תורה מאביו שליט"א.

הר"י אלתר שליט"א השיב שרצונו לשמוע.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: הרי אתם מוסרים דרישת שלום, וכאשר זה יהי קשור בדבר תורה, יהי זה (על דרך) "פותחין" בדבר מלכות" — יאמר נא משהו מהשבת האחרונה או משבת שלפני.

ב. הר"י אלתר שליט"א אמר דבר תורה בענין תפלת הדרך.⁸

כ"ק אדמו"ר שליט"א: בתפלת הדרך מצינו דבר פלא: בכלל כתוב ש"צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור"⁹, אשר מטעם זה נתקנו התפלות בלשון רבים¹⁰, וענין זה מובא בהדגשה אצל חז"ל¹¹ דוקא לגבי תפלת הדרך ("לעולם לישתף איניש בהדי ציבורא, היכי נימא, יהי רצון מלפניך ה"א שתוליכנו לשלום כו").

אך פרט אחד בתפלת הדרך יוצא מן הכלל: לגבי אמירת "ותתנני" מביא אדמו"ר הזקן בעל התניא בשולחן ערוך של¹² מספר הקנה¹³ ש(לא יאמרו "ותתננו" בלשון רבים, אלא) יאמרו בלשון יחיד — "שע"פ הסוד י"ל מלת ותתנני¹⁴ לחן בלשון יחיד אע"פ שהוא ממטבע הברכה הקבוע לרבים" ואינו מפרט טעם הדבר.

והנה אדמו"ר הזקן, אף¹⁵ שקבע את נוסח התפלה שיהי מכוון גם על פי כוונות האריז"ל, הרי לא העתיק בסידורו אלא את השייך לכל נפש¹⁶ ולא ענייני כוונות השייכים רק ליחידי סגולה המתנהגים על פי כוונות וכו', ומכך

אדה"ז שבהערה הבאה: ואף אם הולך יחידי יאמרנה בלשון רבים שמתוך כך תפלתו נשמעת כו'.

(12) או"ח סק"י ס"ד.

(13) בהוצאת קראקא תרנ"ד — "כוונות הקדושה והתפלה ועושה שלום", דף כב, א"ב.

(14) כן הוא ("ותנני" בת אחת) בספר הקנה, במגן אברהם ובשו"ע אדה"ז שבהערות הקודמות, וכן היא הגירסא בברכות כט, ב לכמה כת"י, אבל בבאר היטב סימן ק"י ס"ק ד ובסידור אדה"ז (ראה לקמן בפנים ובהערה 17) הנוסח הוא "ותתנני" (כשהאות ת' מופיעה ב' פעמים) כגירסת הגמרא שם לפנינו ובכמה דפוסים ישנים.

(15) ראה לקו"ש חל"ט ע' 44.

(16) ראה גם לקו"ש ח"י ע' 402. חכ"ב ע' 115. וש"נ.

(6) להעיר מספר השיחות תש"ח ע' 224. וש"נ. (7) "מאן מלכי רבנן" (לשון הב"י לטווא"ח סימן א ד"ה ומש"כ על פי גיטין סב, א: רבנן איקרו מלכים. וזח"ג רנג, ב (ברע"מ)).

(8) לא הגיע לידינו לעת עתה (המו"ז).

(9) רמב"ם ה' תפילה פ"ח ה"א. וראה ברכות ח, א. כוזרי מאמר ג פי"דיט. ספר חסידים סתקנ"ג. שו"ע אדה"ז ס"צ ס"י.

(10) ברש"י ד"ה לישתף — ברכות ל, ריש ע"א (הובא בבית יוסף או"ח סק"י, ט"ז שם סק"ג. שו"ע אדה"ז שבהערה 12): "שמתוך כך תפלתו נשמעת".

וראה גם סה"מ תרח"ץ ע' רב ואילך. שיחת עשרה בטבת תשמ"ה (לקוטי שיחות חכ"ה ע' 443. התוועדות תשמ"ה ח"ב ע' 998).

(11) ראה ברכות כט, סע"ב ואילך. ובשו"ע

שאף על פי כן קבע בסידורו הנוסח¹⁷ "ותתנני"¹⁸ מובן שזה מתאים ושייך לכל אחד שיש לו שייכות לסידור.

והחידוש שבדבר, שענין זה שמקורו, כאמור, בספר הקנה¹⁹ – נכלל בסידור, ומכאן שענין זה נמשך למטה מעשרה טפחים, ולא רק בגשמיות, אלא למטה מעשרה טפחים גם בנוגע לנשמות למטה²⁰.

*

ג. כ"ק אדמו"ר שליט"א התעניין לגבי מקום מגוריו – אם הוא מתגורר בירושלים, והר"י אלתר שליט"א השיב שהוא מתגורר בבני ברק. כ"ק אדמו"ר שליט"א התעניין אודות "כולל", והר"י אלתר שליט"א השיב שישנם כמה "כוללים": בירושלים, בתל אביב ובבני ברק.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם הלימוד ב"כולל" הוא לימוד תורה לשמה כו'?

הר"י אלתר שליט"א: לומדי ה"כולל" מקבלים תמיכה עבור לימודם.
כ"ק אדמו"ר שליט"א: כוונתי לגבי אופן וסדר הלימוד ב"כולל" – האם הוא לימוד לשמה²¹, או לימוד הלכה באופן שיוכלו לקבל היתר הוראה?
הר"י אלתר שליט"א: כל אחד לומד הלכה לעצמו.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם אין צד השווה בנוגע ללימוד הלכה?! אני מזכיר זאת עתה, שכן, המצב כיום בארצות הברית²² – שמעתי שכן הוא גם

נמצא שכן הגיה אדה"ז בעצמו בסידורו שצריך לומר "ותתנני" בלשון יחיד, ככפנים (המו"ז).
(18) ולא רק כמו שכתוב בשו"ע "שע"פ הסוד י"ל" – שה"י שייך לפרשו, דהיינו רק להמתנהגים על דרך הסוד וכו'.
(19) על דבר ספר זה ומחברו רבי נחוניא בן הקנה – ראה שם הגדולים להחיד"א ח"ב (מערכת ספרים) ערך ספר הקנה (אות עא). תורת מנחם – ספר המאמרים מלוקט ח"ג ע' רעח.
(20) דיוק הלשון "ותתנני" בפנימיות הענינים – נתבאר בישיבת י"ב תמוז תשכ"ד (תורת מנחם – התועדויות ח"מ ע' 225).
(21) ראה חידושי חת"ס נדריש פא, א. לקו"ש ח"ז ע' 402 הערה 9. חכ"ג ס"ע 146 ואילך.
(22) ראה גם שיחת יו"ד שבט שנה זו (תשל"ז) בארוכה (נדפסה גם בלקו"ש חט"ז ע' 142 ואילך). ר"ד ט"ז טבת תשל"ח (בצל החכמה (אה"ק תשמ"ז) ע' 57).

(17) להעיר שבדפוס הראשון של סידור אדה"ז (שקלאו תקס"ג*) נדפס "ותתננו" בלשון רבים. אמנם בין ההגהות הכתובות על גלין הסידור שהתפלל בו כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (ונדפסו בסידור "תורה אור" ע"י הרה"ג הרה"ח וכו' מוהרא"ד לאוואט ע"ה, ובחיבורו "שער הכולל" פ"ב) מופיעה הגהה (אות ט"ו): "ותתנני בלשון יחיד", וכיון ש"מקובל איש מפי איש שההגהות בהסידור הנ"ל הועתקו מההגהות של רבינו הגדול ז"ל [=אדמו"ר הזקן] שהג"י בעצמו" (לשון כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע בהגהותיו לסידור תורה אור – שו"ת תורת שלום (קה"ת תשע"ג) ע' טז) –

(*) וכ"ה בסידור שעליו כתב כ"ק אדמו"ר מוהררי"צ נ"ע בבתי"ק: "סידור אדמו"ר. כנראה דפוס שקלאו", ובסידור עם דא"ח דפוס ראשון (קאפוסט תקע"ו). המו"ל.

המצב בארץ ישראל – שישנם עשרות ואפילו מאות מקומות וישובים שאין בהם רב שיפסוק להם שאלות!²³

כאשר לומדים בישיבות, ואפילו ב"כוללים", הרי אופן הלימוד הוא כדי להתעלות בלימוד, וממילא ישנם "לומדים" בכל התורה כולה; אך כאשר נחוץ לפסוק הלכה בפשטות, אין את מי לשאול²⁴. העובדה שלומדים הלכה לעצמם – אין די בזה כדי לפסוק שאלות; כאשר דרוש שיהי' מרא דאתרא וכו' כדי לפסוק שאלה, דרושה לשם כך הכנה בלימוד מיוחד²⁵, אלא שעד לפני כמה שנים שללו זאת לגמרי אף ב"כוללים"!

הר"י אלתר שליט"א: ישנם הלומדים "יורה דעה", אבל סמיכה לדיינות ממילא אי אפשר לקבל כי אם באמצעות "הרבנות הראשית".

כ"ק אדמו"ר שליט"א: מה באשר לגיטין וקידושין?

הר"י אלתר שליט"א: גם סידור ענינים אלה שייך לרבנות.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: ואיך מסתדרים כאשר נמצאים בישוב קטן?

הר"י אלתר שליט"א: קידושין אפשר לסדר, אך גיטין לא.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: הגמרא²⁶ משווה את שני הדברים יחד – "כל שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין כו'", והסדר הוא²⁷, גיטין תחילה ואחר כך

שירה להם דיני שבת ויו"ט והלכות פסח החמורה ודיני טבילת מקוה . . ושאר דיני תורתנו הקדושה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם . . ובאים עיני ליד . . כמה איסורים כו'. והובאו הדברים גם בספרו נדחי ישראל פי"ח ד"ה ועוד.

(24) ראה גם תורת מנחם – התועדויות חי"ג ע' 234.

(25) ראה גם שיחות יום שמחת תורה תשל"ו; א' דר"ח מרחשון תשל"ו (תורת מנחם – התועדויות חפ"ב ע' 193 ואילך; ע' 248 ואילך). מכתב ימי החנוכה תשל"ז (אגרות קודש חל"ג ע' פט). מכתב ד' תמוז תשל"ח (אגרות קודש חל"ג ע' שלב).

(26) קידושין ו, א. יג, א. וש"נ. – וראה ספר חקרי מנהגים ח"ד (אה"ק תשע"ד) ע' רכב ואילך. וש"נ.

(27) להעיר שגם בש"ס באה תחלה מסכת גיטין ואחר כך מסכת קדושין – כמו שנאמר (תצא כד, ב) ויצאה והיתה (הקדמת פירוש המשניות להרמב"ם, הובאה בתויו"ט ריש קדושין).

ועד"ז בסדר דברי הימים: ויגרש את האדם (בראשית ג, כד), "כבת כו' שנתגרשה" (ב"ר כא,

23) ראה שו"ת מהריט"ץ החדשות ח"ב סקל"ג.

ובמור וקציעה לשו"ע או"ח סנ"ג סכ"ד: וכל קהל מיראלי מוכרחים להיות להם מורה הוראה ורועה צאן קדשים . . וא"א בלי מורה הוראה . . ויפתח בדורו הרי הוא כאביר שבאבירים (ר"ה כה, ב).

ובמכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מיום ב' כ"ב מנ"א תרס"ט (נדפס ב"כפר חב"ד" גליון 1727 ע' 67): הרב בכל עיר הוא עמוד התווך אשר עליו נשענים כל מוסדות הצדקה והחסד, ומוסדות הדת בכל עניני הציבוריים והדתיים. והנסיון הראה לנו לדעת כי בכל אלה יד הרב ודעתו והשגחתו נוגע עד מאד. כמו בעניני מקוה, שמירת שבת וכו' אשר הירא-אלקים ובעל כשרון ימצא פתח ודברים איך להטות לב השומעים והקהל כי ישמעו לו ועם קדש אוהב צדקה ומשפט ומקשיבים לאמרי אמת!

וראה גם ביאורה"ל או"ח סנ"ג סכ"ד ד"ה שליח ציבור: יראה האדם גודל החיוב על כל עיר לשכור להם רב שירה להם במצות התורה ומשפטי' איך להתנהג ולא יהיו כעורים המגששים באפילה . . וזמה ימלאו רתת ופחד איזה מהעייירות . . שאין להם רב ומי"ן בערים . . הלא צריכין לאיש מו"צ

קידושין. – נמצא, איפוא, שתחילה²⁸ צריך להיות בקי בגיטין ולאחר מכן בקידושין?²⁹!

הר"י אלתר שליט"א: כך נהוג שם.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: ירא אני לחוות דעה כו', ובמיוחד שכת"ר נמצא כאן פעם ראשונה³⁰, אך אם יוכל לומר ולהשפיע משהו בנושא (חינוך האברכים ללימוד הלכה למעשה) – אהי' מאד מרוצה!

*

ד. כ"ק אדמו"ר שליט"א: בנוגע לתורה ומצוות מצינו דבר והיפוכו³¹: מחד, קובעת הגמרא במועד קטן³² שמעלת התורה היא אפי' לגבי מצוות, "כל חפצים לא ישוו בה"³³, דאפילו חפצי שמים (מצוות) לא ישוו בה", ועד ש"אפילו כל מצוותי' של תורה אינן שוות ל(דבר אחד מן) התורה"³⁴, אמנם, מאידך, כמה דברים אמורים, "במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים", מה שאין כן כשמדובר במצוות עשה שהזמן גרמא שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים נקבע פסק הדין שם בגמרא שעשיית מצוה דוחה את הענין דתורה (שאם יש לך לעסוק במצוה תבטל תלמוד תורה ועסוק במצוה³⁵),

ואילך). – לקו"ש חכ"ד ע' 629 הערה ד"ה סדר. (29) להעיר מחדא"ג מהרש"א, עיון יעקב לע"י ובן יהודע קידושין יג, א*.
(30) הביקור השני התקיים ביום ב' פרשת ויקרא, ו' אדר שני תשמ"ט (המו"ל).
(31) ראה בכל זה לקו"ת במדבר טו, ד. ובכ"מ.
(32) ט, ב.
(33) כמ"ל ח, יא.
(34) ירושלמי פאה פ"א ה"א.
(35) רש"י ד"ה חפצי – מו"ק שם. וראה ה"ל ת"ת לאדה"ז פ"ד ס"ג. וש"נ.

ח. וראה שם). ואח"כ – במתן תורה – "קדשנו במצותיו כאדם המקדש אשה כו'", "הרי את מקודשת לי" (תניא פמ"י, אגה"ת פ"י)*.
וראה לקו"ש חל"ט ע' 163.
(28) ועל פי הידוע שסדר בתורה הרי הוא גם תורה – ראה פסחים ו, ב. של"ה חלק תושבע"פ כלל לשונות בתחלתו. לקו"ד ח"א ח, א. ח"ד תשמו, א. ועד להלכה בפועל שכמה וכמה הלכות נלמדות מהסדר שבמשנה "מחלוקת ואח"כ סתם" או להיפך (בימות מב, ב. ב"ק קב, א וראה תוד"ה אין סדר למשנה (ב"ק שם)). וראה אנציקלופדיא תלמודית ערך הלכה כסתם משנה (ח"ט ע' שנו

התוועדות חניח ע' 92 ואילך) ש"בכחם של ישראל לשנות ממה שכתוב בתורה כו" (ראה מכות כב, ב ובחדא"ג מהרש"א שם) ו"להדגיש בעיקר הענין ד"עשה טוב". ועל פי זה אולי יש לומר הסעם (לחידודי על כל פנים) וללמד זכות על הרבנים בדורותינו שבקאים יותר בקידושין מבגיטין. המו"ל.
(*) כמ"ל הורה כ"ק אדמו"ר למסדרי חופה וקידושין ללמוד (על כל פנים סימן אחד ב)הלכות גיטין (נוסף להלכות הנוגעות לסידור קידושין) כדי שמסדר החופה וקידושין יהי' בגדר "יודע בסיב גיטין וקידושין". המו"ל.

(*) ויש להוסיף בזה:
הסדר ד"גיטין וקידושין" מתאים לסדר הכתוב (תהלים לד, טו. לו, כז) "סור מרע" (גיטין) ואח"כ "ועשה טוב" (קידושין) – "ואחר שיעשה גיטין לכוחות היצר-הרע וכוחות הטומאה מקרבו אז יעשה קידושין לכוחות היצר-הטוב" (לשון הבן יהודע דלהלן הערה 29). וסדר עבודת ה' הרגיל הוא שאי אפשר לדלג על סור-מרע ולהקדים את ועשה טוב (ראה תניא פ"ז), ולכן הסדר הוא "גיטין" ואח"כ "קידושין".
אמנם נתבאר כמה פעמים (ראה התוועדות תשמ"ח ח"ב ע' 57; וראה גם תורת מנחם –

ומביאים³⁶ ראי' מרשב"י – שזה עתה באנו מיום שמחתו ל"ג בעומר³⁷ – "שהרי מפסיקין אפילו לר"ש בן יוחאי", והיינו, שאף על פי שהיתה "תורתו אומנתו"³⁸ – הנה כאשר ה' מדובר במצות סוכה ולולב, הפסיק מלימוד התורה כדי לקיים את המצוות.

ודובר אודות ענין זה בהתוועדות דל"ג בעומר³⁹ – שמצינו בירושלמי חידוש נפלא:

איתא בירושלמי⁴⁰ שרשב"י הפסיק "לעשות סוכה ולעשות לולב", כלומר, הוא הפסיק לא רק כדי לקיים את המצוה, אלא אפילו כדי "לעשות סוכה ולעשות לולב".

ליתר ביאור:

בנוגע לקיום המצוה ד"לישב בסוכה"⁴¹ ("בסוכות תשבו"⁴²) אין זה פלא שהוא קיים זאת, שכן מאחר וזו מצוה שבגופו, הרי מובן שהוא ה' מוכרח להפסיק, כי דבר זה לא ה' יכול להיעשות על ידי אחר⁴³. ועל דרך זה מובן גם בנוגע ל"נטילת לולב"⁴⁴, שעליו ליטול בעצמו את הלולב⁴⁵; מה שמפליא הוא, כיון שרשב"י היתה "תורתו אומנתו", לכאורה, מדוע ה' עליו לעשות (לבנות) בעצמו את הסוכה, ועל דרך זה מדוע הוא עצמו ה' צריך לאגוד⁴⁶ (או לתלוש) בעצמו את הלולב?

וראה גם שו"ת מהר"ח אור זרוע סימן קכח: סוכה ולולב אין שייך שליחות.

(44) נוסח ברכת הלולב – תוספתא ברכות פ"ו, טו. הובאה בפסחים ז, ב. סוכה מו, א. (45) ראה מאירי מו"ק שם: מצוה המוטלת על גופו כגון לולב. . המצוה קודמת ומבטלת תלמוד תורה כדי לקיימה ואינו מפקיע חיובה מעליו בקיום מצות תלמוד תורה. וראה לעיל הערה 43.

(46) להעיר שעל דרך זה היתה הנהגת רבותינו נשיאי חב"ד [ראה אוצר מנהגי חב"ד חג הסוכות ע' רפד ואילן] שהיו אוגדין בעצמם את לולביהם ("לעשות לולב") ואח"כ היתה הנהגתם [ראה אוצר שם ע' רצד ואילן] – "פרי עץ הדר" – ליתן ד' מינים שלהם ליהודים נוספים לברך עליהם כדי שמה שיתור יהודים יברכו עליהם [וזה גופא הוא ה"הדר" של האתרוג ומיניו – ראה מכתב ב' מ"ח תשי"ח (אגרות קודש חט"ז ע' לח). שיחת י"ג תשרי תשל"ז] – משיחת ש"פ בהו"ב תשל"ז ס"ז. וראה מאמר ד"ה נשא תשמ"א (סה"מ תשמ"א ע' 253) ושם נתבאר שזהו בדוגמת הנהגת רשב"י וכו'. (המו"ז?).

(36) תורה כאן – מו"ק שם.

(37) ראה לקו"ש ח"ג ע' 1002. וש"נ.

(38) טושר"ע (ואדה"ז) אר"ח סו"ס קו. הל' ת"ת לאדה"ז שם ס"ד"ה [ולמעשה מרמ"א אר"ח ס"צ סי"ח, ואדה"ז שם סי"ז]. – בשבת יא, א (ועל דרך זה ברמב"ם הל' תפלה פ"ו ה"ח) "אומנותן". אבל בטושר"ע וש"ע אדה"ז (שבתחילת ההערה) "אומנתם". וצע"ק, שהרי לכאורה צ"ל "אומנותם" (לשון אומנות).

(39) (סעיף יד). וראה גם שיחת ש"פ אמור (סעיף כד). ש"פ בהו"ב (סעיף ו ואילך). – וראה עוד בשיחת י"ב תמוז תשל"א (תורת מנחם – התוועדות חס"ד ע' 403). וש"נ.

(40) ברכות פ"א ה"ב. שבת פ"א ה"ב.

(41) נוסח ברכת הסוכה – תוספתא ברכות פ"ו, יד. הובאה בפסחים ז, ב. סוכה מו, א.

(42) ל' הכתוב – אמור כג, מב.

(43) ראה תוספות ר"ד קדושין מב, ב ד"ה שאני: שהמצוה שחייבו המקום לעשות בגופו האיך יפטר הוא על ידי שלוחו והוא לא יעשה כלום. . בסוכה. . אם ישב בה חבירו לא קיים הוא כלום וכן לולב.

וזהו, אפוא, החידוש בדברי הירושלמי אודות הנהגת רשב"י, שהפסיק בעצמו כדי "לעשות סוכה ולעשות לולב" (ולא רק "ליטול לולב (ו)לישב בסוכה" כהלשון בכמה מקומות⁴⁷), שגם לענינים של עשיית הסוכה והכנת הלולב⁴⁸ פסק מלימודו ולא סמך על מישהו אחר שיעשה זאת עבורו!

הר"י אלתר שליט"א: מצינו הנהגה כזו⁴⁹ גם אצל שמאי הזקן – אשר התעסק בעצמו בעשיית סוכה ("מעשה וילדה כלתו כו' ופחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל הקטן").

תורת מנחם – התועדויות חס"ד ע' 403 ושיחות שנשמנו בהערות (שם).
(49) סוכה כח, א – במשנה.

(*) וי"ל שגם להבבלי עשיית הסוכה והלולב היא מצוה. ולהעיר מלשון הגמרא (כתובות 19, טע"א): "אבל במצות עשה כגון שאומרין לו עשה סוכה ואינו עושה לולב ואינו עושה כו'". וראה גם רמב"ם הל' ברכות פ"א ה"ח.

[ובפרטיות – בנוגע לסוכה: ראה שר"ע אדה"ז רסתרמ"א (וראה גם ט"ז שם). ובס"י תרכה (מרמ"א ומג"א שם): "ומצוה לתקן הסוכה ולבנותה כולה כו' מצוה הבאה לידי כו'". וראה נדרים טז, א (במשנה). מכות ח, א ובפרט"י ד"ה השתא. שאילתות דרב אחאי גאון גאון מצוה קטס. העמק שאלה שם. ספר האורה סצ"ו. ספר חרדים פ"ו קרוב לסופו. ערוך לנו יוש סוכה ומכות שם. שו"ת חוות יאיר סי' רה. שו"ת בנין שלמה סמ"ג (מס, סע"ג). שו"ת אבני נזר א"ר ח' תנ"ט. שו"ת מחזה אברהם סקל"ה. שו"ת תורה לשמה סרל"ד. לכללות הענין – ראה ספר ילקוט יוסף (להגר"י שי' יוסף) סתרי"ה ע' עט ואילך ובספרים שנשמנו שם. בנוגע ללולב: ראה חזד"א מהרש"א סוכה מה, א: עשיית הלולב באגודה. . . היא מצוה כאילו בנה מבחוץ].

והא דאין מברכים על זה – יש לומר שזהו "לפי שעשייתה אינה גמר המצוה" וברכת המצוות זמנה בגמר כל מצוה, כמו"ש בשו"ע אדה"ז סתרמ"א (בנוגע לעשיית סוכה). וש"נ. וראה לקו"ש ח"ב ע' 214.

אבל גם אם עשיית הסוכה והלולב היא מצוה – אין זה חייב שבגופו דוקא כישיבת סוכה ונטילת לולב, ולכן עדיין טעמא בעי מדוע הפסיק רשב"י, בהיותו "תורתו אומנתו", מלימודו כדי לעשות סוכה ולעשות לולב, ככפנים השיחה (על פי תורת מנחם – התועדויות חס"ד ע' 403, שיחות שנשמנו בהערות שם ולקו"ש ח"ב ע' 188 הערה 56). הביאור בה – ראה לקמן הערה 63.

(47) ראה פרש"י סוכה מו, א ד"ה מצות הרבה. טושו"ע יו"ד רסרט"ו. שו"ת הרמב"ם (פאר הדור סנ"א) הובא בשו"ת מהר"ם אלשקר ס"ח. ועוד.
(48) ובהו גופא החידוש בירושלמי הוא שרשב"י הפסיק לא רק "לעשות סוכה", שבה נאמר (פרשת ראה טז, יג) "חג הסוכות תעשה לך" – ועד שמצינו קא סלקא דעתך בדברי האחרונים (ראה נפש ח' להר"ר מרגליות לאו"ח סתרי"ה) שאפילו אם אינו יושב אחר כך בסוכה זו, הנה בעצם עשיית הסוכה קיים מצות "חג הסוכות תעשה לך" – אלא הפסיק גם "לעשות לולב" אף על פי שבלולב לא נזכר בכתוב לשון עשי'.

ואף שיש לומר מהירושלמי סבירא ליה שהן בסוכה והן בלולב המצוה היא גם בעשייתם ואילו לשיטתי" בנוגע לברכת המצוות שנוטה הברכה "לעושה סוכה. . . העושה לולב" הוא "וציינו לעשות סוכה. . . וציינו לעשות לולב" (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג, הובא בתרד"ה ואילו – מנחות מב, ב, ושם: "יחולק על הש"ס שלנו"), ואילו הבבלי אינו סובר כן, וכהפסק דין בבבלי (סוכה מו, א) שמברכים "לישב בסוכה" ו"על נטילת לולב".

– הנה גם אם נאמר כן, הרי הפלוגתא הנ"ל בין הבבלי לירושלמי היא רק בדין, אבל בנוגע לדברי הירושלמי שרשב"י הפסיק מלימודו כדי לעשות סוכה ולולב אין סברא (לאפושי במחלוקת ו)לומר דהבבלי פליג על הירושלמי (גם) בענין דמציאות (ראה לקו"ש שיחות חכ"ד ע' 168. וש"נ. שד"ח מערכת כללים מערכת המ"ם כלל קסד), ואם כן עדיין אינו מוכן מדוע הפסיק רשב"י לעשות סוכה ולולב לשיטת הבבלי דאין בכך מצוה" (על פי

(*) ראה שו"ת מהר"י בי רב סי' ט"ב. שו"ת חת"ס חיו"ד סרע"א בסופו. שו"ת בנין שלמה סמ"ז (נו, ג). שו"ת מנחת אלעזר (להר"צ וכו' ממונקאטש) ח"ד סנ"ה.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: אצל שמאי לא מצינו שחז"ל ציינו במפורש שהיתה "תורתו אומנתו". אך על רשב"י (זהו אמנם דבר נדיר, אבל) כתוב במפורש שהיתה "תורתו אומנתו"⁵⁰, והי' מתפלל פעם אחת בשנה⁵¹ – ועל דרך שמצינו בגמרא⁵² אודות הנהגת רבי יהודה שהי' מתפלל פעם בשלושים יום – וזהו הדיק (חידוש) בירושלמי שרשב"י הפסיק "לעשות סוכה ולעשות לולב"⁵³.

ה. כ"ק אדמו"ר שליט"א: ועל דרך זה מצינו בגמרא סיפור מפליא עוד יותר:

הגמרא⁵⁴ מביאה שקלא וטריא שהתנהלה בין רבי חנינא ורבי חייא, שבעוד שרבי חנינא אמר "אם חס ושלום נשתכחה תורה מישראל מהדרנא לה מפלפוליי", השיב רבי חייא שהוא דאג למנוע מראש מצב שתשתכח תורה מישראל, ועל כך אמר רבי: "כמה גדולים מעשי חייא"⁵⁵.

"מאי עבידנא" – סיפר רבי חייא והגמרא מפרטת את סדר הדברים לפרטיהם – "אזילנא ושדינא כיתנא (זורע אני זרעוני פשתן), וגדילנא נשבי (קולע אני ממנו רשתות ומכמורות), וציידנא טבי (אני צד צביים), ומאכילנא בשרייהו ליתמי, ואריכנא מגילתא (ומתקן אני מעורותיהם קלפים), וכתבנא חמשה חומשי, וסליקנא למתא (למקום שאין מלמדי תינוקות), ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חומשי (לכל אחד ספרו), ומתניתא שיתא ינוקי שיתא סדרי (משנה), ואמרנא להו עד דהדרנא ואתינא אקרו אהדדי ואתנו אהדדי (למדו זה את זה מקרא ומשנה), ועבדי לה לתורה דלא תשתכח מישראל".

(52) ר"ה בסופה. הובא בתניא אגה"ק סכ"ו (קפב, ב).

(53) וראה לקו"ש ח"י"ז ע' 187 ואילך. ע' 306 ואילך.

(54) כתובות קג, ב. ב"מ פה, ב (ובפרש"י שם).

(55) וראה סוכה כ, א: דאמר ר"ל הריני כפרת רבי חייא ובניו בשתחלה נשתכחה תורה מישראל . . . עלו רבי חייא ובניו ויסדוה (ובחידושי הריטב"א שם). וראה לקו"ש שיעות חח"י ע' 407 הערה 60 (נעתק גם בס' חידושים וביאורים בש"ס ח"א ע' רטז הערה 55) – לגבי ההיתר שלהם להיות בחוץ לארץ.

ובחולין פו, א (וברש"י): משעלו בני הגולה כו' – אחרי "שנתקלקלו דורות" – ונתנו חכמים עיניהם ברבי חייא ובניו כי מהניא זכותיהו אעלמא (שבזכותם באתה טובה זאת) וברש"י שם ד"ה בני הגולה: שהיו חסידים.

וראה ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג.

(50) עד אשר בש"ס ופוסקים (ראה בהנסמן לעיל הערה 38) הובאו "רשב"י וחבריו" כדוגמא ל"תורתו אומנתו". וראה בארוכה גם ע"ד הדא"ח לקו"ש ח"י"ז ע' 360 ואילך ובהערות שם.

(51) ראה רבינו יונה לרי"ף ברכות (ח, א) דרשב"י הי' מתפלל משנה לשנה. וראה ניצוצי אורות (להחיד"א) לזח"ב קפח, א. ועוד.

(* ראה גם שבת לג, ב) "בעידן צלויי . . . ומצלד". ואף שבתוד"ה כגון רשב"י (שבת יא, א) מפרש ד"מצלי היינו ק"ש" – כבר הקשו, שהרי דעת רשב"י היא שגם לקריאת שמע אין מפסיקין (ראה ירושלמי שבהערה 37). וראה יפה מראה לירושלמי ברכות שם. ברכ"י או"ח סי' ע, יצחק יונן (שאלוניקי, תקמ"ו) לרמב"ם הל' ק"ש פ"ב ה"ה – דיש לפרש "בעידן צלויי" בזמן שרצו להתפלל כו', עיי' שם.

והנה העובדה שר' חייא למד בעצמו תורה עם התלמידים מוכנת, שהרי זו "מצות עשה של תורה"⁵⁶ — "מצוה"⁵⁷ על כל חכם וחכם⁵⁸ מישראל ללמד את כל התלמידים⁵⁹ אע"פ שאינם בניו, שנאמר⁶⁰ ושננתם לבניך, מפי השמועה למדו⁶¹ בניך אלו תלמידך, שהתלמידים קרויים בנים כו".

אולם במצות עשה זו לא מצינו שנכלל החיוב לעסוק בעצמו⁶² בכל ההכנות הדרושות לכך, כגון לצוד בעצמו צביים, ולכתוב בעצמו חמשה חומשי תורה כו"⁶³!

— ולפועל, הנה רבי (מסדר המשנה⁶⁴) קבע על ההנהגה הנ"ל⁶⁵ "כמה גדולים מעשי חייא"!

דוחה שבת כמו המצוה עצמה). ולהעיר מלקוטי דיבורים (ח"ד ע' 1540) שמצד רצון העליון שבמצות, גם הידור מצוה הוא מעצם המצוה. והחילוק שביניהם הוא רק מצד ענין הפרטי שבמצוות; וכשיהודי נמצא במצב של ביטול לרצון העליון (למעלה מטעם ודעת שלו) אין אצלו נפקא מינה במה הוא רצון העליון — כמ"ש שגם "אילו נצטוו לחטוב עצים" (ללא פעולת "יחוד" והמשכת אלקות), ה' מקיימה באותה התלהבות. וכן היה בר' חייא, שמצד הביטול לרצון העליון, הייתה אצלו אותה התמסרות והתלהבות בענייני הכשר, והכשר להכשר, כמו בהמצוה עצמה — על פי לקו"ש ח"י"ז ע' 385 (חמו"ז).⁶⁴ כן יש אומרים בדעת רש"י (שבת יג, ב. סוכה כח, ב. ועוד) שרבינו רק סידר המשניות אבל לא כתבם. וכן היא דעת ר"י חגיז בהקדמת פי' עה"ח על המשניות. אבל לרמב"ם (בהקדמתו ליד החזקה), ר"ש הנגיד (מבוא התלמוד בתחלתו), תוס' רי"ד (גיטין ס, א) המאירי (לאבות) ועוד — רבי סידר וגם כתב את המשניות. וראה לקו"ש ח"י"ב ע' 89 הערה 34.⁶⁵ עוד דיוקים בזה, וההוראה מזה בארוכה — בשיחות: מוצש"ק פ' בשלח י' שבת תשל"ד (תורת מנחם — התועדויות חע"ה ע' 137-135). ש"פ שמות תשל"ו (תורת מנחם — התועדויות חפ"ג ע' 22). י"ג תמוז תשל"ו (תורת מנחם — התועדויות חפ"ד ע' 494-493). יו"ד שבת תשל"ח. ש"פ וישב תשמ"ג (התועדויות תשמ"ג ח"ב ע' 709). ש"פ וישב תשמ"ה (התועדויות תשמ"ה ח"ב ע' 972). וראה גם תורת מנחם — תפארת לוי יצחק בראשית [במהדורת תשע"ט] ע' ירידירו (וראה גם לעיל הערה 63).

56 לשון אדה"ז בהלכות ת"ת שלו פ"א ה"ח. וראה רמב"ם שבהערה הבאה. סהמ"צ לרמב"ם מ"ע יא. מו"נ ח"א פ"ז. ובהקדמת הפרי מגדים: ואני הדל והצעיר מלמד תינוקות הייתי. . . והעמדת מעט תלמידים ת"ל חשובים כו'.
57 רמב"ם הל' ת"ת פ"א ה"ב.
58 ראה לקו"ש ח"ט ע' 136 הערה 47.
59 אבות פ"א מ"א. אדר"ג פ"ב, ט.
60 ואתחנן ו, ז.
61 ספרי ואתחנן שם (הובא בפרש"י עה"פ*).
וראה גם זהר חדש רות, ב: נח דעת' דר' יוחנן כו'.
62 ראה ארחות צדיקים שי"ז: נדיב בממון בגוף בחכמה (נתבאר בד"ה אשר ברא (ואילך) תרפ"ט (סו"מ תרפ"ט ע' 86 (ואילך) — ממכתב י"ב תמוז תשכ"ד (אגרות קודש חכ"ג ע' רלא) הערה ד"ה מלמדים. — וראה חדא"ג מהרש"א לב"מ שם ד"ה אל"ר ר"ח. וראה גם הערה הבאה. מקומות שנסמנו להלן הערה 65.
63 בשיחת ש"פ בהו"ב תשל"ז [השבת הסמוכה לביקור זה] נתבארה התמיהה למה הוצרך רבי חייא עצמו לעשות כל הדברים הללו? וכי לא הי' יכול למוסרם הא"א מתלמידיו או עבדיו שהוא יתעסק עם ההכנות (וכן להשתמש במי שאינו יושב אהל)?
והביאור בזה: אף על פי שמצד עבודה מסודרה, עבודה שעל פי טעם ודעת, הרי ב"הכשר מצוה" כו' אין תכלית וחשיבות לעצמו — אבל מצד רצון העליון (מהקב"ה עצמו) שבוה, אין שום חילוק בין המצוה גופא (שנמשך על ידה אלקות) וההכשר מצוה [ולהעיר מדעת ר"א הגדול (שבת קל, א) שגם כריתת עצים לעשות פחמין לעשות ברזל (לאיזמל למילה) (* נתבאר בלקו"ש ח"ט ע' 33 ואילך.

ו. והנה סיפור הנ"ל שהרי הוא חלק מתורה – מהווה הוראה⁶⁶ לתקופתנו: מכאן יש ללמוד עד כמה ובאיזו מדה צריכה להיות ההתעסקות בהפצת התורה והיהדות, כפי שדובר לעיל בנוגע לעבודת הרבנות בארץ הקודש – שעד עתה לא היתה התעסקות בזה כדבעי (אולי אכן הסיבה לכך היתה כדברי כת"ר שהדבר הי' קשור באישורים ממשלתיים כו):

שאלתי פעם מדוע בישוב מסויים אין רב, ובשוב נוסף אין רב וכו', השיבו לי שיש להם רשימה של כמאה ישובים ללא רבנים, וזקוקים שם לכמאה רבנים, ומוכנים לספק להם את צרכיהם כדירה, משכורת וכו'.

מיד למחרת התעניינתי בכך, והמענה שקיבלתי הי' שאי אפשר להשיג רבנים, וזאת אפילו לעצירות גדולות, שכן טוענים שיש במקומות ההם בעיות של חינוך, מקוה וכיוצא בזה.

כשפונים לאברך בתור יחיד ומציעים לו לנסוע ולעסוק בתפקיד רבני, מסרב הוא באומרו: מדוע דוקא ממני דורשים זאת? שישלחו מישהו אחר! מה שאין כן כשפונים להנהלת ה"כולל", אינם יכולים להשתמט, בודעם את הקביעה ש"כמה גדולים מעשי חייא"⁶⁷.

– ועליהם – הנהלות הישיבות וה"כוללים" – מוטלת האחריות מצד גודל חשיבות הענין להכשיר את האברכים ולהורות להם לעסוק בלהט בלימוד הלכה למעשה – "את המעשה אשר יעשון"⁶⁸ ואלה "אשר לא תעשינה"⁶⁹ – כדי שיהיו מסוגלים לנסוע למושבים וערי השדה, לכל הפחות למשך שנתיים שלוש⁷⁰, כלומר, לצאת מבתיהם ולמצוא יהודים ולפעול עמם "להורות להם דרכי ה' וללמד להם המעשה אשר יעשון"⁷¹!

ז. הר"י אלתר שליט"א: הקימו את הישוב בחצור, קהילה חסידית בחצור הגלילית, ולפעולה זו השפעה גם על הסביבה כולה, הוקמה ישיבת ערב (לנערי האיזור) וכו'.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: למרות גודל חשיבות הענין כמובן ממאמר חז"ל⁷² בגודל מעלת בניית "כרך אחד בארץ ישראל", אך לא אודות ענין זה מדובר עתה.

(68) יתרו יח, כ.

(69) ויקרא ד, ב.

(70) ראה גם שיחות יו"ד שבט תשל"ד ותשל"ח (הנ"ל הערה 65).

(71) ע"ד לשון אדה"ז בשו"ע או"ח סתכ"ט ס"ב.

(72) ראה סנהדרין קב, ב. תנא דבי אליהו רבה ט, ב.

(66) דתורה מלשון הוראה – ראה רד"ק תהלים יט, ח. זח"ג נג, ב. קנב, א. – וראה גם מכתבי תורה להראגוצ'ובי מכתב צט: כל מה דכתיב בתורה הוא דין לא ח"ו סיפור.

(67) כ"ק אדמו"ר שליט"א הוסיף ואמר: בימינו אין הכוונה כפשוטה לתבוע מאברך כולל שילך לצוד צבי וכו' – כבסיפור הנ"ל – וגם אין צורך בזה. וק"ל.

שם (בחצור) מדובר בהליכת קבוצת אברכים יחדיו, בדוגמת מה שהי' אצל שמואל הנביא ש"כל מקום שהלך הלך ביתו עמו"⁷³, וביניהם גם אנשים בעלי משפחות הזקוקים להתפרנס באופנים שונים,

וחשיבות הענין הינה בוודאי גדולה ונפלאה כו' – אבל היא שנית במעלה, ויכולה לבוא אך כהוספה לענין העומד עתה על הפרק: "גדולים מעשי חייא", וכאמור – לשגר אברכים צעירים הצריכים להתחיל את דרכם בחיים, שישמשו בתפקידי רבנות במושבים, ערים וכו'.

אלא שלצורך כך שבעוד שלוש שנים יהי' אברך מסוגל לשמש כרב – שהרי אי אפשר להחליט מהיום למחר, שהיום הוא מקבל על עצמו לשמש במשרת הרבנות ולמחרת הוא יכהן בפועל בתפקיד – דרושה הכנה מתאימה לכך, משך זמן לפני כן, כבר בין כתלי הישיבה וה"כולל", שלימודו יהי' באופן של "לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא"⁷⁴.

ח. הר"י אלתר שליט"א: קשה לשלוח אברך יחידי, ישנה בעי' עם חינוך הילדים וכו'.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: כדי שילד יהי' זקוק ל"חדר", עליו להיות לפחות בן ארבע, ואם כן, כשיסעו כאלו הלומדים ב"כולל" – הנה אברך שלמד בישיבה די לו בשנה אחת לקבל סמיכה ל"יורה יורה" (היינו, לימוד "יורה דעה")⁷⁵ – ולכל היותר – שנה וחצי ודאי תספיק; עד שהי' הילד בגיל ארבע, שאז יתחילו לחשוב אודות חינוכו – אפשר לכהן כרב במושב וכיוצא בזה.

ענין נוסף בכך: כל ענין צריך להיות על פי דרך הטבע – וכיון שישנו רעש גדול, ויראים מגיוס בני הישיבות⁷⁶ – תהי' זו אפשרות לבטל את הטענות, הבלבולים וכו'.

הם, הרי, טוענים כי העומדים על המשמר בגבולות – משרתים שם שלוש שנים, ולאחר מכן משתחררים, וכאשר יאמרו להם כי הישיבה מכשירה אברכים הראויים לשמש בתפקידי רבנות ו"מורי הוראה" שיצאו אחר כך לשרת כרבנים בקיבוצים, ישובים ו"עיירות פיתוח" – ייבטלו, איפוא, כל הטענות והבלבולים!

הר"י אלתר שליט"א: בעיירות גדולות ישנם רבנים, ואילו עיירות קטנות הם חפשיים לגמרי, ולא ירצו להכניס רבנים – למשל: ערד!

שידח. בצל החכמה (אה"ק תשמ"ז) ע' 27. מכתב כ"ה אייר תש"מ (מורה לדור נבון ח"ג ע' 217). תורת מנחם – התועדויות חנ"א ע' 70. חנ"ט ע' 438. חס"ו ע' 370. הערה 23. חע"א ע' 205; ע' 233. חע"ב ע' 31; ע' 69. שיחות קודש תשל"ז ח"א ע' 182. התועדויות תשמ"ג ח"ב ע' 676.

(73) ברכות י, ב.
(74) יומא כו, א.
(75) ראה גם מכתב (מענה על מכתב הנהלת ישיבת תורת המרכזיות מיום ה' י"א) מרחשון תשל"ו (אגרות קודש חל"א ע' כט).
(76) ראה אגרות קודש ח"ד ע' קסא. ח"כ ע'

כ"ק אדמו"ר שליט"א: ערד נחשבת היום⁷⁷ לעיר גדולה!

הר"י אלתר שליט"א: קרית גת.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: קרית גת היא עיר גדולה יותר⁷⁸! –

אבל ישנם מאות ישובים ועיירות שאין בהם רבנים!

ואם לא ינהיגו זאת ב"כוללים" תיכף, אם כן לא יוכלו לשלוח רבנים בעוד שנתיים, שנה וחצי, שנה. והטענה בנוגע לחינוך הילדים – הרי באמת היא טענה חזקה, אבל כאמור, זה נוגע לפועל רק כשהילד יהי' בן שלוש ארבע, ועד אז יכולים להיות שם.

– ובאמת אדרבה – טענה זו שוברת בצידה:

כאשר הדבר יהי' נוגע לחינוך הילד שלו, אזי הוא יקים שם גן ילדים, ואחר כך תיתוסף בכל שנה כיתה נוספת, עד שיקים שם בית ספר כראוי.

ויש להוסיף ביאור בגודל חשיבות וחיוניות הדבר:

בימינו אין המצב כמו בעבר – בעבר הי' צריך לדאוג שילד או מבוגר יחדד בקיום המצוות וכו'. אך קיום המצוות עצמו, להניח תפילין, לשמור שבת, להתפלל וכיוצא בזה – הי' דבר מובן מעצמו, פשוט, לא הי' אפשר אחרת; לא כן היום – צריכים לדאוג אפילו לעיקרי היהדות, מתחילת האל"ף יש צורך ברב. ואין הכוונה שיש צורך ברב רק כדי לפסוק שאלות שאי אפשר למצוא לבד תשובות עליהם ב"קיצור שולחן ערוך" – אלא, בשעה שמצוי רב במקום – תובע הוא שיש צורך להתפלל, ולחשוב אודות כשרות, אודות מקוה וכיו"ב. ובלי רב לא יודעים מכך. כי משהו אחר לא יכול לדאוג לכך ולהבטיח זאת [הסבא, או שנספה בשואה – רחמנא ליצלן הי' לא תהי' – או שחי במקום אחר, או שנשאר במרוקן] – ממילא על הרב לדאוג לכל הענינים מאל"ף עד תי"ן⁷⁹.

בפני השפעות בלתי רצויות ופתוחה לקלוט עניני טוב במדה הכי גדולה. . מובטח להם העזר מלמעלה לברכה והצלחה בגשמיות וברוחניות גם יחד – ממכתב בין כסה לעשור תשכ"ג לראש המועצה המקומית קרית גת (אג"ק חכ"ב ע' שלד) – המו"ל. (79) כ"ק אדמו"ר שליט"א ציין כי בקהילות מסוימות הדבר נוגע במיוחד, שכן אצלם הי' הסדר שה"חכם" הי' הממונה על הציבור, והמבין היחיד כמעט בכל הענינים תדומ"צ, ועתה חסרים "חכמים" רבנים וכו', ממילא התוצאות מובנות כו', וחשיבות הענין וחיוניותו ברורה!

– וראה אגרות קודש חיד" ע' ל: ובדורות האחרונים – עסקנות בשטח הרבנות ובשטח חינוך על טהרת הקדש וכיו"ב הוא ענין של פקוח נפשות והצלת נפשות ממש!

(77) ראה מכתב ער"ה תשכ"ג (אגרות קודש חכ"ב ע' שכת): "קבלתי ידיעה שסיימו פיתוח. . חבל "ערד". . תקותי שכ' עושה כל התלוי בו לתת תשומת לב הראוי' למוסדות צרכי הדת והחינוך במסגרת תכנית הפיתוח, ובפרט אשר קביעת הענינים בראשית התפתחותם קובעת כל מהלך הענינים לאחר מכן...".

ושם ע' שפב (מכתב ג' טבת תשכ"ג): דאג להקמת בית כנסת. . ובדואי הוא הדין בנוגע לשאר מוסדות הדת, תקותי שהבאים אחריו בפתוח חבל זה ואחרים ילכו בעקבותיו להמשיך בקו זה. וראה גם "התקשרות" גלין א'שמג (ש"פ שמיני תש"פ) ע' 9 ואילך. גלין א'שדמ (ש"פ תזר"מ תש"פ) ע' 8 ואילך (המו"ל).

(78) "יהי רצון. . שהעיר תהי' סגורה ומסוגרת

כשהתעניינתי אודות פתרונות למצב נעניתי שישנו "בית הוראה" מסויים בירושלים, שבו לומדים גם יהודים זקנים; ישנם שם לומדים מבוגרים הלומדים הוראה – אולם הם נשארים בין כתלי "בית הוראה" עד מאה ועשרים!... הנני מדבר על דבר זה עתה, שכן אם הייתם פועלים בזה איזה שינוי עיקרי – הייתם מצילים אלפים ורבבות מישראל!

הר"י אלתר שליט"א: על פי רוב אברך אוהב סביבה והוא זקוק לחבר, כאשר נוסע ציבור שלם – נוח, אבל לנסוע לבד הוא דבר קשה.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: אמנם כאשר יכינו את האברכים לכך ב"כולל" שנה וחצי לפני כן, הרי כאשר הדבר יהי' נוגע למעשה, יהי' "סבר וקבל"⁸⁰. – ובכלל, אצל חסידים דבר קל הוא לפעול ענין זה, שכן ידוע⁸¹ שהבעל שם טוב הי' תמיד בנסיעות נאמנם הוא הי' רגיל לקחת עמו את התלמידים, אך מובן שלא את כל התלמידים לקח עמו (כנראה כמה תלמידים, ועל כל פנים לא יותר ממניין⁸²), והי' רגיל לנסוע כדי להפיץ את תורת החסידות והנהגות החסידות⁸³.

*

ט. דובר אודות הדפסת כתבי אדמו"ר בית גור:

כ"ק אדמו"ר שליט"א: שמעתי שמצאו כתבים מהדוד (ה"בית ישראל"⁸⁴) זצ"ל.

הר"י אלתר שליט"א: כן.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם אלו רק ראשי פרקים?

הר"י אלתר שליט"א: מה שהי' אומר בשולחן הטהור.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: מהראוי הי' שידפיסו זאת⁸⁵, מן הסתם ישנם כמה וכמה הוראות וכו', וכשיבואו הדברים בדפוס – יהיו לתועלת הרבים.

(84) הרה"צ רבי ישראל אלתר (כ"ד תשרי תרנ"ה – ב' אדר תשל"ז).
(85) ספרי "בית ישראל" על התורה יצאו לאור בשנים שלאחר מכן: בראשית (תשל"ח), שמות (תשמ'), ויקרא (תשמ'), במדבר (תשמ'), דברים (תשל"ח). המור"ל.

(80) ע"ד לשון הש"ס – ב"מ עו, א. ב"ב קו, ב.
(81) ראה סה"מ אידיש ע' 138. סה"ש תש"ד ע' 163. ובארוכה – תורת מנחם – מעייני הישועה ע' קסח.
(82) אולי פרט זה הודגש בהמשך להנאמר לעיל סעיף ז בקשר עם שמואל הנביא וכו' (המור"ל).
(83) בהמשך לזה – ראה עוד להלן סעיף כב; סעיף כו.

ראה גם מכתב ראש חודש שבט תשל"ט (לקו"ש חכ"ד ע' 392. אגרות קודש חל"ד ע' צד): כל אלה הראויים ומתאימים לזה ילמדו ויקבלו סמיכת-חכמים, יורה יורה וגם ידין ידין; השתלמות בנוגע למעשה בשטח החינוך ועסקנות ציבורית וכו' כולל גם כן. . ישתדלו בנוגע למשרות רבנות ודיניות במקומות המתאימים באה"ק ת"י וכו'.

(*) בסיום פרשת מטעי וספר במדבר (דף צט. ב.), לאחר המלים "שאין לאדם לעמוד במקום אחד רק שיהי' הולך ומתגבר בעבודת השם. . . שתלכו בכח גדול כדאי' בשפת אמת בשם החי' הרי"ם ז"ל ואם לאו מים שוטפים כו'", הוסיף כ"ק אדמו"ר בכתב יד קדשו על גבי העותק האישי שלו (צד"ק למלך ח"ה ע' 149): ומטימים בטוב. המור"ל.

הר"י אלתר שליט"א: מתכוננים להדפיס זאת במשך שנה וחצי.
 כ"ק אדמו"ר שליט"א: מן הסתם צריכים להגי' את זה.
 הר"י אלתר שליט"א: כן, וצריכים גם להעתיק מהכתב יד.
 כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם זה משנים רבות?
 הר"י אלתר שליט"א: מכל השנים שנהג באדמו"רות.
 כ"ק אדמו"ר שליט"א: איך זה שהחסידים לא ידעו מזה?
 הר"י אלתר שליט"א: הוא שמר זאת בסוד. חסידים כתבו בעצמם, אך לא ידעו שהוא עצמו כותב.
 כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם ישנם שם הוספות לגבי מה שאמר?
 הר"י אלתר שליט"א: לא, הוא כתב מה שהוא אמר, אלא שהוא כתב בלשון הקודש, והי' אומר באידיש⁸⁶.
 כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם ישנם שם ענינים בחלק הרמז, נגלה, או חסידות?
 הר"י אלתר שליט"א: חסידות.
 כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם ישנם שם שו"ת?
 הר"י אלתר שליט"א: ענינים של שו"ת הי' מפנה לרב.
 כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם לא הי' הסדר שהיו שואלים אצלו שו"ת?
 הר"י אלתר שליט"א: שאלות רבניות הי' מפנה לרב.
 כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם הי' רב מיוחד בבית שאליו הי' מפנה בנוגע לשו"ת?
 הר"י אלתר שליט"א: לא הי' רב מיוחד.
 כ"ק אדמו"ר שליט"א: איך זה שחסידים מתאפקים ("האלטן זיך איין") לא להוציא לאור במשך שנה וחצי, הרי בכיוצא-בזה כל המקדים הרי זה משובח?
 הר"י אלתר שליט"א: הכתב־יד לא ברור, ודרושה אריכות זמן להעתיק (לפענח) בדיק וכו'.
 כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם זה נכתב על סדר הפרשיות ועל סדר המועדים?
 הר"י אלתר שליט"א: כן, כפי שהוא הי' אומר בשולחן הטהור.

בארוכה משיחות ש"פ יתרו תשמ"א (לקו"ש חכ"א ע' 446 ואילך).

(86) להעיר מאגה"ק סכ"ה (קמא, א): "הבעש"ט ז"ל הי' אומר ד"ת בל"א – בלשון אידיש או בלשון אשכנז – ולא בל"ה"ק וראה

י. כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם מופיעים שם מנהגים?

הר"י אלתר שליט"א: לא.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: חסידים הרי צריכים לדעת את המנהגים, ומן הסתם שאלו אצלו (אמנם לא ענינים של שאלות ותשובות – בעניני מנהגים, אלא בירור בפשטות של) ענינים הנוגעים למנהגים בפועל, כגון מנהגי תפלה, קריאת התורה, ד' מינים וכיו"ב.

(כ"ק אדמו"ר שליט"א התעניין במיוחד בנוגע למנהגי (סדר ה)נענועים, וכן המפטיר (של כ"ק אדמו"ר גור זצ"ל)).

הר"י אלתר שליט"א: בכתב אין, אבל ישנם חסידים היודעים את המנהגים.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: אם כן מהראוי הי', שירשמו ויפרסמו את המנהגים, כדי שהם יהיו לנחלת הכלל.

פעם היתה כל שושלת ברציפות ללא הפסק, וממילא נהג כל אחד כפי שראה אצל אביו ואצל סבו (מלבד הלכות שנשכחו מהכל – כגון מה שאמרו חז"ל⁸⁷ שלאחר זמן משה רבינו נשתכחו "שלושת אלפים הלכות"), אך כשנוצר בלבול בעולם ונתפזרו ישראל – ע"ד מאמר רז"ל⁸⁸ "בא סנחריב ובלבל את כל העולם" – הרי היו עשרים שנה שלא ראו זה את זה, ולאחר מכן, נסעו כולם אחד לצפון והשני למזרח או למערב – וכתוצאה מכך כאשר ילד, או אפילו מבוגר, זקוק לדעת מנהג מסויים, אינו יודע אפילו שעליו לברר אודות אותו מנהג! ...

הר"י אלתר שליט"א: ישנם חסידים שהיו במחיצתו כל הזמן, ויודעים את המנהגים.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: התעניינתי בכמה מנהגים אצל חסידים, ולא ידעו. אין הכוונה לפגוע בהם חס ושלום, שהרי הלימוד זכות עליהם הוא, כנ"ל, כתוצאה מהבלבול שנוצר בעקבות זה [שאינני יודע איך לכנותו⁸⁹] ימח שמו ש"בלבל את כל העולם" – בוודאי ישנם הרבה דברים שרבים לא נודע להם אודותם, ולכשידפיסום – יהפכו הדברים לנחלת הכלל⁹⁰.

(90) וראה גם מכתב כ"ז שבט תש"כ (אגרות קודש חי"ט ע' רג). מכתב א' מ"ח תשט"ז (אגרות קודש חי"ב ע' מג"ד).

הרה"צ רבי אהרן רוקח מבעלזא זצ"ל שלוחים לציון ה"נעם אלימלך" שיאמרו תהילים ויכונו למפלגתו של הצורך, אך הזהירו וציוו שלא לפרש ולהזכיר את שמו משום שהדבר מעניק כוח לסטרא אחרא (הובא ב"התקשרות" גליון א' קפ"ד ע' 7-8). המו"ל.

(87) תמורה טו, ב. – וראה עיון יעקב (לע"י) שם.

(88) ראה יומא נד, א. ידים פ"ד מ"ד. תנחומא ס"פ מסעי. ילקו"ש תצא כג.

(89) ראה משלי י, ז: שם רשעים ירקב, ובפירוש רש"י שם: רקבון עולה בשמם שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא משתכח מאליו*.

(* מפי השמועה: בכ"א אדר תרצ"ט שיגר

ובמיוחד שישנם ענינים שבבחינת "מהדרין מן המהדרין"⁹¹, שיש להביאם לידיעת כל אחד ואחד⁹², מ"ראשיכם שבטיכם" עד "חוטב עצים ושואב מימין"⁹³.

הר"י אלתר שליט"א: אם ידפיסו את המנהגים, אזי יהי' קא סלקא דעתך שכל אחד ואחד צריך להתנהג באופן של "מהדרין מן המהדרין".
כ"ק אדמו"ר שליט"א (בחיוך): הלואי!

פעם⁹⁴ הגיעו לבעל התניא בטענה על כך שחסיד קורא לעצמו בשם "חסיד", אף על פי שבאמת עדיין אינו שייך לכך. נשען אדמו"ר הזקן כשראשו על אצילי ידיו – כך הי' מנהגו בעת דביקותו – הגב' ראשו ואמר: ככה, ככה ("אזוי, אזוי")?! – אם כן, יקויים בו, אפוא, פסק המשנה!... הלה נבהל ואדמו"ר הזקן הסביר שכוונתו למשנה בסוף מסכת פאה "כל מי שאינו לא כו' ולא כו' ולא כו' ועושה עצמו כאחד מהם, אינו מת מן הזקנה עד שיהי' כאחד מהם" – כיון שהלה עושה את עצמו חסיד, אף על פי שלעת-עתה אינו כן, מובטח הוא ש"אינו מת מן הזקנה" עד שיהי' חסיד!

הוא הדין, אפוא, בהנוגע לענייננו:

בזמנינו, הלואי תהי' זו ה"עבירה" האחרונה – והכי גדולה – מה שמתנהגים באופן של "מהדרין מן המהדרין", גם כשעדיין אין אוחזים במדריגה זו!

כ"ק מו"ח אדמו"ר אמר לי פעם שחלק גדול מכתבי רבותינו נשיאינו נשאו מעבר לים, והוא מיצר על כך שבשעתו לא הדפיסום⁹⁵ – ברוסיא הדבר

ובשם הגדולים להחיד"א מערכת ספרים אות נ סימן מז (ערך נשאל דוד): וגדולי ישראל קצתם היו זהירים שלא להדפיס ספרי חידושיהם בחייהם. ובאמת אמרו מן הזהירות שלא תרבה להזהר, כי זה גרם שנאכדו הכתבים, חבל על דאבדין כו'. ובהקדמת הפרי מגדים: ובפרט בעת ובעונה הזאת שמלאכת הדפוס מצוי וישר כוחם של המדפיסים... לולי הדפוס ח"ו נשתכחה תורה מישראל לולי ה' הותיר לנו שריד וברכות יחולו על ראשם כי ת"ל מצוי ספרים ישנים מקדמונינו ז"ל אשר ממש כבר נשכח זכרם והחזירו עטרה ליושנה ברח' ה' חילם ופעל ידם תרצה. וראה גם שו"ת חתם סופר ח"ו, ליקוטים סימן סא: חבל על דאבדין כל ספרי הקדמונים אשר היו לעינים לרבותינו בעלי התוס', כולם נאבדו ממנו כי בטלו המעתיקים ואל הדפוס לא הובאו ונשתכחה תורתם מישראל ע"ז.

91 על פי לשון חז"ל – שבת כא, ב. רמב"ם ה' תנוכה פ"ד ה"ג. שו"ע סתרמ"א ס"ב. וראה לקו"ש ח"כ ע' 634 ד"ה המנהג פשוט.

92 ראה גם שיחת ש"פ וישלח י"ד כסלו ה'תשי"ד (נדפסה כהקדמה לספר המנהגים – חב"ד. תורת מנחם – התועדויות ח"י ע' 196 ואילך). לקו"ש חכ"ג ע' 522-3.

93 לשון הכתוב ר"פ נצבים (כט, ט"ו).

94 ראה מגדל עז (כפ"ח תשמ"ט) ע' קפג. לשמע און (ברקלין תש"ג) ע' לב. וראה גם תורת מנחם – התועדויות ח"ג ע' 200. ח"ז ע' 300. חכ"ט ע' 43. התועדויות תשמ"ג ח"ד ע' 1789. תשמ"ח ח"ב ע' 566.

95 ראה על דרך זה גם (נוסף על המובא לקמן בפנים סעיף יא על כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"): מור וקציעה סימן ריח בהשמטות: נס כפול כו' כי כל מה שנשרף מהכתבים כו' כבר היו מודפסים.

הי' קשור עם הגבלות שונות מצד גזירות המלכות, היו צריכים לחפש עצות איך להתמודד עם בעיות הצנזור וכיוצא בזה.

לא כן עתה, כשנמצאים במעמד ומצב של חירות מכל הגבלות כגון אלו, הנה כל דבר שבא בדפוס, הרי סוף סוף כשיהודי יפתח את הספר ויביט בו ידע כיצד עליו לנהוג!

יא. הר"י אלתר שליט"א: מדפיסים עכשיו גם מהסבא (ה"אמרי אמת" 96) זצ"ל⁹⁷.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם מדובר בדברי תורה שהוא רשם בעצמו? הר"י אלתר שליט"א: דברי תורה שנרשמו על ידי חסידים, אמנם ישנם גם דברי תורה (חידושים וכו') שהוא רשם בעצמו.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם גם קיומם של כתבים אלו הוסתר מעיני החסידים?

הר"י אלתר שליט"א: כן, לא ידעו מזה. הוא כתב הרבה מאד. עדיין לא בטוחים שזה הכתב יד שלו, אבל כך מסתבר.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם הוא הי' אומר שיעורים בפני תלמידים? הר"י אלתר שליט"א: כן.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: בגמרא?

הר"י אלתר שליט"א: כן.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: מה שכבר נדפס – האם הוא ממה שלמד לעצמו?

הר"י אלתר שליט"א: לא, הנדפס הוא ממה שלמד עם ילדיו, והם רשמו זאת.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: אבל ה"חידושי הרי"ם" 98 רשם בעצמו מה שהוא אמר?

הר"י אלתר שליט"א: כן, הוא רשם זאת בתור אברך בקוצק, לפני שנעשה רבי.

[דובר גם אודות ה"שפת אמת" 99].

(99) הרה"צ רבי יהודה אריה לייב אלתר* (כ"ט ניסן תר"ז – ה' שבט תרס"ה).
עוד ע"ד הדפסת כתבי ה"חידושי הרי"מ"

(*) "שנתקבל כמי שהנהגתו מתאימה לחלוטין על פי נגלה וספרי נתקבלו בכל סוגי הישיבות. הן החסידיות והן שאינן חסידיות. בתור לימוד בנגלה" (תורת מנחם – התועדויות חז"ט ע' 59).

(96) הרה"צ רבי אברהם מרדכי אלתר (ז' טבת תרכ"ו – ו' סיון, חג השבועות, תש"ח).

(97) ספרי "אמרי אמת" על התורה יצאו לאור בשנים שלאחר מכן: בראשית (תשמ"מ), שמות (תשמ"ג), ויקרא (תשמ"ו), במדבר, דברים (תשמ"ט), ליקוטים (תשמ"ח), סוכות (תשנ"ב).
המו"ל.

(98) הרה"צ רבי יצחק מאיר אלתר (תקנ"ט – כ"ג אדר תרכ"ו).

כ"ק אדמו"ר שליט"א: אבל כ"ק מו"ח אדמו"ר הצטער מאד, כאמור, על שלא הדפיסו את הכתבים.

ומעין זה מצינו אצל אדמו"ר הצמח צדק¹⁰⁰:

פעם היתה ליובאוויטש עיירה לא גדולה בכמות, כך שבמקרים שאירעו מזמן לזמן והיו נזקקים לכיבוי אש – רח"ל – התנהלו הדברים ב"אופן חסידי"... פעם פרצה שריפה, ועד שהצליחו לכבותה נשרפו כתבים רבים שהיו ברשותו של הצמח צדק¹⁰¹.

הצמח צדק הזמין לחדרו את הגבאים וכמה חסידים וציוה עליהם להחזיר לו את הכתבים שגנבו!

הם השיבו לו שלא גנבו שום כתבים, אמר להם הצמח צדק בצער: לו הייתם גונבים¹⁰², היתה בידי עתה אפשרות להשתמש וליהנות בהם¹⁰³!...

*

יב. כ"ק אדמו"ר שליט"א: ישנו ענין שלעת עתה לא מצאתי רבים (בספרים שבנגלה דתורה) שידייקו בו: איתא¹⁰⁴ "כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ניתן למשה מסיני" ולכאורה הרי זה דבר והיפוכו: מחד, זהו ענין של חידוש¹⁰⁵, ומאידך הרי הוא ניתן כבר למשה "מסיני"?...

פכ"ח, ו. רפמ"ז. ויק"ר רפכ"ב. קה"ר פ"א, ט (ב). פ"ה, ח (ב). תנחומא (באבער) תשא, יז. ועוד. וראה גם מכתב ט"ז שבט תשל"ז (אגרות קודש חל"ב ע' קיח-קיט). הנסמן בהערה הבאה. (105) בירושלמי ומדרשים שבהערה הקודמת לא נאמר הלשון "לחדש" (כ"א "להורות" "לומר" וכיו"ב) [במגילה שם – "עתידין לחדש ומאי ניהו מקרא מגילה", ולא קאי על הדינים הנלמדים ע"י פלפול וכיו"ב].

אבל כן הובא בכ"מ, ומהם: חדושי הר"ן עירובין טו, ב. שו"ת רד"ך בית ה' חדר ג'. שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' א' (תקצד). תורת העולה ח"ג פנ"ה. הקדמת ש"ך עה"ת (ג, ג). כתבי האריז"ל שצוינו לקמן הערה 116. עץ הדעת טוב להרח"ו ח"ב (ירוש' תרס"ו) י, א. חסד לאברהם (להר"א אזולאי) מעין השני נהר לו. או"ת להח"מ ר"פ תולדות (יא, ג). תניא קו"א ד"ה ולהבין פרטי ההלכות. ועוד. ולהעיר שגם בירושלמי ויק"ר וקה"ר (פ"א) שם הובא ע"י הפסוק (קהלת א, י) ראה זה חודש גוי. וביק"ר הוצאת מרגליות מביא גירסא (מכת"י) בויק"ר שם – "עתידי לחדש". וכן הובא במטה משה שער ב'. והגר"א גרס כן גם בירושלמי שם. וראה גם קצוה"ח בהקדמה.

והשפת אמת – ראה בר"ד י"ג אלול תשל"ט (בצל החכמה "אה"ק תשמ"ז ע' 78).

(100) ראה גם תורת מנחם – התוועדיות ח"א ע' 124. ר"ד י"ג אלול תשל"ט (בצל החכמה ע' 80).

(101) ראה סה"ש תורת שלום ע' 81. אגרות קודש אדמו"ר מוהררי"צ ח"ג ע' שפז (ובהנסמן שם בשוה"ג).

(102) להעיר מתוספתא בבא קמא פ"ז, סוף הלכה ג. מכילתא משפטים כב, ג. ילקוט שמעוני משלי רמז תתקל"ז. זח"ב צג, ב. ש"ך חו"מ סימן רצ"ב ס"ק לה. אגרות קודש אדמו"ר מוהררי"צ ח"ז ס"ע קעו ואילך.

ולהעיר גם משבת קמח, א. תענית כב, א (וראה שפת אמת שם). קידושין סט, א. ובפרש"י ותוס' שם.

(103) ראה לקוטי שיחות ח"י"ח ע' 320 הערה 26. לקוטי רשימות ומעשיות (כפ"ח תשכ"ט) אות קצה. כנסת ישראל (ווארשא תרמ"ח) ע' 214. בטאון חב"ד גל' 32 (כסלו תשל"א) ע' 18. סיפורי חסידים (להר"ש זיין) תורה פ' אמור (המו"ק).

(104) ראה מגילה יט, ב. ירושלמי פאה פ"ב ה"ד. מגילה פ"ד ה"א. חגיגה פ"א ה"ח. שמו"ר

יובן בהקדם דברי אדמו"ר הזקן באגרת הקודש¹⁰⁶ בנוגע ל"עיון וביורור הלכה פסוקה מן הגמרא ופוסקים ראשונים ואחרונים מה שהי' בהעלם דבר קודם העיון הלז": "כי ע"י זה מעלה הלכה זו מהקליפות שהיו מעלימים ומכסים אותה שלא היתה ידועה כלל או שלא היתה מובנת היטב בטעמה . . והנה העליונים אין בהם כח לברר ולהעלות מהשבירה שבקליפת נוגה אלא התחתונים לבד לפי שהם מלובשים בגוף חומרי משכא דחויא¹⁰⁷ מקליפת נוגה והם מתישים כחה בשבירת התאוות ואתכפא ס"א¹⁰⁸ ויתפרדו¹⁰⁹ כל פועלי און".

— שמצד זה מבאר אדמו"ר הזקן שם, שהמקום היחיד בו אפשר לפסוק הלכה, לפשוט ספק בשקלא וטריא שבתורה וללבן סוגיא בתורה — זהו על ידי יהודי שחי כאן למטה בעולם הזה הגשמי ומברר הענין (על פי כללי התורה), ומוסיף שם: "ולכן באים העליונים לשמוע חידושי תורה מהתחתונים¹¹⁰ מה שמחדשים ומגלים תעלומות החכמה¹¹¹ שהיו כבושים בגולה עד עתה",

וכדברי המדרש¹¹² על הפסוק¹¹³ "חברים מקשיבים לקולך וגו'" — "כשאתם קורין חברים אני ופמליא שלי מקשיבים לקולך",

וכן מפורש¹¹⁴ שכאשר יש צורך בפסיקת הלכה (בענין קידוש החודש), "כשמתכנסין מלאכי השרת לפני הקב"ה לומר אימתי ר"ה", "הקב"ה אומר להם: . . אני ואתם נלך אצל ב"ד של מטה" כדי לשמוע כיצד פסקו את ההלכה¹¹⁵.

ועל דרך זה מובן בהנוגע לענינו — לחדש ענין בתורה:

למעלה אי אפשר לחדש ו"להמשיך" את הענין מעיקרו. דבר זה אפשרי דוקא כאן למטה. וזהו החידוש שנפעל על ידי התלמידותיק, שבכוחו לחדש ענין בתורה מאין ליש.

ואף על פי שאומרים שזה "ניתן למשה בסיני" — הרי מה שניתן למשה בסיני הי' רק ענינים כלליים¹¹⁶, או שניתנו לו רק הפסוקים וכללי התורה —

(114) דב"ר פ"ב, יד. (115) וראה גם ר"ה ח, ב: שאין ב"ד של מעלה נכנסין לדין א"כ קידשו ב"ד של מטה את החדש. ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג. (116) ראה שמו"ר פמ"א, ו: וכי כל התורה למד משה כו' אלא כללים למדוהו כו'. וראה של"ה בהקדמה בית חכמה (כה, א"ב) ובמס' שבועות שם (הובא בקונט' עץ החיים פל"א). סה"מ תפר"ח ע' קצת. וראה (באו"א קצת) שער מאמרי דז"ל להאריז"ל (למד"ר פ' חוקת). ועוד	(106) סכ"ו (קמד, ב). (107) הקדמת תקוני זהר (י"ד, ב). תקו"ז תכ"א (מח, ב). (108) ראה זח"ב קצח, ב. (109) לשון הכתוב — תהלים צב, י. (110) ראה זח"ב רטו, א. זח"ג קעג, א. וראה גם ספר חסידים סרכ"ד. (111) על פי לשון הכתוב — איוב יא, ו. (112) שהש"ר פ"ח, יא (ב). (113) שה"ש ח, יג.
---	--

המדות שהתורה נדרשת בהם וכו', אך לאו דוקא שמשה רבינו למד בעצמו את כל הפרטים.

הר"י אלתר שליט"א: הרי אומרים שהכל ניתן למשה בסיני?

כ"ק אדמו"ר שליט"א: במתן תורה ניתנו – בגלוי – רק עשרת הדברות, וכל שאר הענינים ניתנו רק ברמז¹¹⁷. וענין זה מובן בפשטות, שכן, אילו היו כל הדינים נאמרים בפרטיות – כגון כל פרטי הדינים ד"שנים או חזין בטלית כו"¹¹⁸ – ובגלוי במתן תורה, הרי מתן תורה הי' נמשך הרבה יותר מיום אחד, אולי עד סוף כל הדורות!...

הר"י אלתר שליט"א: אבל אחר כך עלה משה להר סיני והי' שם ארבעים יום¹¹⁹?

כ"ק אדמו"ר שליט"א: גם כדי ללמוד מקרא בלבד יש צורך בארבעים יום; ניתנו לו, איפוא, רק הפסוקים, יחד עם הכללים – המדות שהתורה נדרשת בהם, ולאחר מכן היו דינים שלמד משה רבינו בקל וחומר וכיוצא בזה, והיו דברים שהי' בידו רק (כפי שהם כלולים ורמוזים ב)הכלל שבזה, אך לפועל עדיין לא הגיע ללמוד את פרטי הענין – וזאת מחדש התלמיד ותיק¹²⁰.

יג. ועל פי האמור¹²¹ יש לבאר דברי הגמרא במנחות¹²². – בגמרא שם איתא: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו רבש"ע מי מעכב על ידך (מה שכתבת שאתה צריך להוסיף עליהם עוד כתרים), אמר לו אדם אחד יש שעתידי להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתידי לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילין של הלכות, אמר לפניו רבש"ע הראהו לי וכו' ולא הי' יודע מה הן אומרים, תשש כוחו, כיון שהגיע (רבי עקיבא) לדבר אחד (שצריך טעם) אמרו לו תלמידיו רבי מנין לך? אמר להן: הלכה למשה מסיני, נתיישבה דעתו (של משה).

תש"מ (לקו"ש ח"כ ע' 386 ואילך). שיחת ליל ט"ו באב תשד"מ (התועדויות תשד"מ ח"ד ע' 2365 ואילך). וראה גם תורת מנחם – התועדויות חמ"ז ע' 232 הערה 51. וש"נ.

(121) ראה בכ"ז בארוכה לקו"ש ח"ט ע' 253. וראה גם מכתב ט"ז שבט תשל"ז (הג"ל הערה 104).

(122) מנחות כט, ב (וברש"י).

ביאור – שער רוה"ק (בהוצאת ת"א תשכ"ג – קח, ד) ושער הגלגולים הקדמה י. וראה אוה"ח שבעה הבאה. הנסמן לקמן הערה 124.

(117) ראה אוה"ח עה"פ תזריע יג, לו.

(118) ריש מס' ב"מ.

(119) עקב י. י. ועוד.

(120) וראה גם לקו"ש ח"ז ע' 207. ד"ה באתי לגני תשל"ח (תורת מנחם – ספר המאמרים מלוקט ח"ב ע' תלה) הערה 28. שיחת ש"פ וירא כ"ף מ"ח

ולכאורה אינו מובן: איך יתכן שזו "הלכה למשה מסיני", כאשר משה רבינו לא ידע מזה, וכיצד "לא הי' יודע מה הן אומרים" כאשר "הכל ניתן למשה מסיני"¹²³ ?!

והביאור בזה¹²⁴: רבי עקיבא דרש תילי תילין של הלכות על קוץ וקוץ, ומשה רבינו ידע אודות ה"קוץ", וידע הכללים כיצד יכולים לדרוש וכו', אך הוא לא דרש בפועל את כל התילי תילין של הלכות שדרש רבי עקיבא.

ולכן, כאמור, אף על פי שנאמר שכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ניתן למשה בסיני – הרי זה רק באופן כללי, וכמאמר חז"ל¹²⁵ ד"ליכא מידי דלא רמיזי באורייתא". אך מי מחדש זאת – זהו התלמיד ותיק. וזו היתה גדולתו של רבי עקיבא¹²⁶. וגדלות זו – מובנת גם מדברי אדמו"ר הזקן (כנ"ל סעיף י"ב) האומר שמה שמחדש התלמיד ותיק כאן למטה, מתקבל הוא למעלה.

הר"י אלתר שליט"א: לכאורה מצינו מדרש מפורש¹²⁷ ש"אין כל יום ויום שאין הקב"ה מחדש הלכה בבית דין של מעלה".

כ"ק אדמו"ר שליט"א: אכן, אמנם ה"טס דין צריך להיות דוקא כפי שפסקו בית דין כאן למטה.

ובדוגמת מה שמצינו בגמרא¹²⁸ לגבי הפלוגתא במתיבתא דרקייעא בנוגע לבהרת ושער לבן, שקוב"ה פסק באופן מסויים, ומתיבתא דרקייעא פסקו

ממחצב התושב"כ ונקראת תורת משה, כך נפש ר"ע ממחצב התורה שבע"פ ונקרא על שמו. ועד"ז במגלה עמוקות (אופנים עב, פח): משה רבינו הוא סוד התושב"כ אבל ר"ע הוא סוד התושבע"פ.

וראה במדבר"ר פ"ט, ו: דברים שלא נגלו למשה נגלו לר"ע וחביריו.

– וראה עוד של"ה חלק תושב"כ דרוש לפרשת פרה (עא, ד – עב, ב). סדר הדורות ח"ב ערך ר"ע אות יא. רשימת חוהמ"ס תרצ"א (רשימות חוברת קטז בסופה). תורת מנחם – התועדויות ח"א ע' 25 הערה 98. שיחת ל"ג בעומר תשי"ג (תורת מנחם – התועדויות ח"ח ע' 152 ואילך). שיחת ש"פ בלק תשל"ז סי"ז (שיחות קודש תשל"ז ח"ב ע' 243) ואילך. מאמר ד"ה אני הנה תשד"מ (התועדויות תשד"מ ח"א ע' 427). שיחת ש"פ וישלח תשמ"ה (התועדויות תשמ"ה ח"ב ע' 811).

(127) ב"ר פס"ד, ד.

(128) ב"מ פו, א.

(123) ראה גם תורת מנחם – התועדויות ח"ז ע' 320-321. ח"יד ע' 82. ח"פ ע' 271-270. חפ"ד ע' 329. התועדויות תשמ"ג ח"ד ע' 1858.

(124) ראה גם שער מאמרי רז"ל שנשמך בהערה 116. פרי עץ חיים שער הנהגת הלימוד. חדא"ג מהר"ל מנחות שם. עץ יוסף לעין יעקב שם. פ"י מהרז"ו לבמדבר"ר פ"ט, ו. יונת אלם פ"א. רגל ישראל מע' תורה הג'. עבודת הלוי דרוש לפסח ד. ב. ענף יוסף על עין יעקב שבת קכ ד"ה ובבית. וראה תורה תמימה שמות פכ"ד הערה כח.

(125) תענית ט, א. וראה זח"ג רכא, א.

(126) ראה סנהדרין פו, א (ובפרש"י): מתני'. . . תוספתא . . . ספרא . . . ספרי . . . (ו)כולהו אליבא דרבי עקיבא (ממה שלמדו מר' עקיבא אמרום).

ובשטמ"ק כתובות מ, א: ר"ע הי' להם במקום משה רבינו אדון הנביאים ע"ה, לפי שהי' כבר נשתכחה תושבע"פ עד שבא הוא ושנאה.

ובעשרה מאמרות להרמ"ע מפאנו (חקרי הדין חלק חמישי פ"א): כשם שנפש מרע"ה היא

באופן אחר¹²⁹ [כ"ק אדמו"ר שליט"א חייך ואמר]: ישנם פוסקים שפסקו כקוב"ה¹³⁰; אך ישנם פוסקים שפסקו דלא כקוב"ה¹³¹], וכל זה נאמר אפילו בהנוגע למתיבתא דרקייעא, ואחר כך הוצרכו לפסק דינו של רבה בר נחמני כאן למטה בעולם הזה הגשמי¹³².

דרך אגב:

מסיפור הנ"ל בגמרא למדים אנו¹³³ עד כמה תובעים מיהודי שעליו להיות "מונח" ולהשקיע את כל כולו – שכלו ומציאותו – לגמרי בתורה. דהנה, בשעה שבהבנתם של מתיבתא דרקייעא מתקבל-מסתבר אחרת¹³⁴, אסור להם לשנות דעתם ולומר שהם סבורים כקוב"ה; יכולים הם, אמנם, לומר כי מאמינים הם בדברי הקב"ה, אך לא שזוהי דעתם, בשעה שאין הדבר כך, כש"מונח" בשכלם אחרת¹³⁵.

ועל דרך זה מצינו בגמרא¹³⁶ בנוגע לאמירת השבחים "האל הגדול הגבור והנורא" שנאמרו על ידי משה רבנו ונכתבו בתורה¹³⁷, שבתקופות מסוימות לא אמרו השבחים כו' משום שלא הרגישו בהם – "מתוך שיודעים בהקב"ה שאמתי הוא לא כיזבו בו", עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ו"החזירו עטרה ליושנה" בכך שחזרו לומר שבחים אלו בתפלתם¹³⁸.

זאת אומרת:

אף על פי שגם קודם ידעו שהקב"ה הוא בעל מעלות אלו, אך מתי אפשר לומר זאת – דוקא בשעה שמרגישים זאת, ומכיון שלא הרגישו בכך – לא אמרום.

והנה, דוגמא האמורה היא מנוסח התפלה, דוגמא נוספת מצינו¹³⁹ לגבי פסק דין שבתורה, שה"ב קול" אמרה באופן אחד, וחכמי ישראל אמרו באופן אחר וכן ש"תורה לא בשמים היא", ולבסוף אומרת שם הגמרא ש"קוב"ה קא חייך ואמר נצחוני בני נצחוני", זאת אומרת שהקב"ה שמח ומרוצה מכך!

*

-
(129) וראה בארוכה לקו"ש ח"ב ע' 64 ואילך.	(132) ראה לקו"ש שם הערות 34-35.
וש"נ.	(133) ראה גם ספהמ"צ להצ"צ קד, א. לקו"ש
(130) ראה פי' הר"ש משאנן נגעים פ"ד מ"א	שם והערות 26.
ד"ה ספק טמא. מאירי ב"מ שם.	(134) ראה לקו"ת תזריע כד, א"ב.
(131) ראה רמב"ם הל' טומאת צרעת פ"ב	(135) להעיר מלקו"ש חכ"א ע' 112 הערה 33.
ה"ט. פי' הרע"ב נגעים שם ד"ה ורבי (ובארוכה –	חכ"ה ע' 165. וראה קצוה"ח בהקדמה.
אנציקלופדיא תלמודית ערך נגעים (נמצא בדפוס)	(136) יומא סט, ב.
בסופו).	(137) ל' הכתוב – עקב י, יז.
ועיין דרשות הר"ן דרוש ד'. שו"ת חת"ס או"ח	(138) נחמ"י ט, לב.
סי' רח.	(139) ב"מ נט, ב.

יד. כ"ק אדמו"ר שליט"א: ברצוני לנצל ההזדמנות לברר אצלכם דבר הלכה – איך המנהג בפועל בנוגע להכנסת פתקים בסדקים של הכותל המערבי¹⁴⁰, דלכאורה כשמכניסים פתק בסדקי הכותל הוי "ביאה במקצת" ו"שמה ביאה"¹⁴¹?

הר"י אלתר שליט"א: ישנם כאלו שמכניסים וישנם כאלו שנוהרים בזה.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם היתה בזה הוראה¹⁴²?

הר"י אלתר שליט"א: לא, אבל נוהרים לטבול לפני כן במקוה, כי השאלה היא אם הכותל הוא חומת הר הבית או חומת העזרה¹⁴³, ואם נאמר שזו חומת הר הבית, אם כן כיון שהי' במקוה הרי הוא טבול יום, ומותר לו – אפילו כטמא מת – להכנס להר הבית¹⁴⁴.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: מן הסתם זהו ההיתר של אלו שמכניסים פתקים בסדקי הכותל, כיון שסוברים שהכותל הוא חומת הר הבית¹⁴⁵.

*

טו. כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם בישיבות בארץ ישראל יש לימוד מיוחד בנוגע למצוות התלויות בארץ – את הדינים שנוגעים לפועל בודאי יודעים, אבל שאלתי היא האם מקדישים גם זמן ללימוד מיוחד בנוגע לענינים אלו – או שהלימוד הוא כמו בישיבות בחוץ לארץ?

הר"י אלתר שליט"א: אין לימוד מיוחד בזה¹⁴⁶.

(141) ראה זבחים לב, א ואילך. רמב"ם הל' ביאת מקדש פ"ג הי"ח ובהשגות הראב"ד שם. וראה גם אנציקלופדיא תלמודית ערך ביאה במקצת (ח"ג ע' קא).

(142) מאדמו"ר"י גור (המור"ק).

(143) ראה אנציקלופדיא תלמודית ערך כותל מערבי (חל"ג ע' תרמב-תרמג).

(144) ראה רמב"ם שם ה"ה ובמקומות שנסמנו באנציקלופדיא תלמודית ערך טבול יום (חי"ח ע' שפד).

(145) ראה ס' עיר הקודש והמקדש (ח"ד פ"ב). שו"ת יביע אומר (להגר"ע יוסף) ח"ה י"ד סכ"ז. ספר פסקי תשובות ח"ו (ירושלים ת"ו תשנ"ז) סתקס"א. ועוד.

(146) בהמשך לזה – ראה מכתבי י"ד סיון; י"ד מנחם-אב תשל"ח (אגרות קודש חל"ג ע' רצה; שנה).

(140) שקו"ט על דבר זה בשו"ת אבני נזר י"ד סי' תנ"ח. ובארוכה – בס' משכנות לאביר יעקב (להגה"ח וכו') – תלמיד רבותינו נשיאינו* ואדמו"ר"י גור – ר' הלל משה גלבשטיין) ח"ב. ולהעיר מלקו"ש ח"ז ע' 353.355.**

(*) בספר מאמרי אדמו"ר הצמח צדק הנחות תרי"ד – תרס"ו (קה"ת תשנ"ז) נדפסו כמה וכמה דרושי דא"ח מכתב ידו.

אודותיו ראה תורת מנחם – התועודיות חס"ז ע' 255 ובהערה 106. "התקשרות" גליון תרצד ע' 812 ובספרו משכנות לאביר יעקב (ירוש' תשל"ב) בתחילתו ובסופו (המור"ל).

(**) על פי השמועה הורה כ"ק אדמו"ר להכניס פתקאות באמצעות מקל וכיו"ב – ראה מקדש מלך (אה"ק תשנ"ז) ח"ב ע' 437. "התקשרות" גליון רסא ע' 18 (המור"ל).

כ"ק אדמו"ר שליט"א: האם נוהגים לעשות משהו מעין "זכר" לענין "הקהל"?

הר"י אלתר שליט"א: לא.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: ומה בנוגע לעלי' לרגל?

הר"י אלתר שליט"א: משתדלים לבוא לכותל בכל יום טוב¹⁴⁷.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: ומה עם אלו שגרים מחוץ לירושלים?

הר"י אלתר שליט"א: בפסח ובסוכות נוהגים להגיע בימי חול המועד, מה שאין כן בחג השבועות להיותו רק יום אחד.

ואף על פי שעצרת יש לה תשלומין כל שבעה¹⁴⁸ – הנה לפועל, מכיוון שאלו הם ימות החול ואנשים עובדים לפרנסתם כרגיל כו', קשה, איפוא, לבוא.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: שמעתי מכמה שהיו גרים בירושלים שלא היו מהדרים ללכת בכל יום טוב (לאו דוקא בחג השבועות) לכותל המערבי.

הר"י אלתר שליט"א: אז הי' קשה ללכת לכותל, כי פחדו מהערבים, שאף היו זורקים אבנים וכו'.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: לדבריכם שנוהגים ללכת לכותל – מתעוררת, איפוא, שאלה בנוגע לענין של "הקהל", דלכאורה, הרי זה בדומה לעלי' לרגל¹⁴⁹, ואדרבה: בנוגע למצות "הקהל" נאמר בתורה¹⁵⁰ שזה כולל את "האנשים הנשים והטף גו'", ומבארת הגמרא¹⁵¹ לגבי החיוב שעל הטף ש"אנשים באים ללמוד וכו' טף למה באין כדי ליתן שכר למביאיהן", שזה הוא ענין של חינוך¹⁵², מדוע, איפוא, לא מצינו שיעשו על כל פנים "זכר" ל"הקהל"¹⁵³?

הר"י אלתר שליט"א: בחול המועד (סוכות ופסח) נהוג (משנת תשל"א)

(151) חגיגה שם סע"א. הובא בפרש"י עה"פ שם.

(152) ראה אנציקלופדיא תלמודית (ח"י) ערך הקהל, והערה 27 שם. אבל ראה תורת מנחם – התועדויות ח"ז ע' 63.

(153) ראה סה"ש תשמ"ח ח"א ע' 17. ובכ"מ. ובארוכה – ר"ד ד' כסלו תשמ"ח (מקדש מלך כרך ב (אה"ק תשנ"ז) ע' 378-374). וש"נ.

וראה גם מכתב י"ב אלול תשי"ט (אגרות קודש מילואים – נמצא בדפוס). אגרות קודש ח"ט ע' צ; ח"א ע' קעב-קעג; ח"ל ע' ש.

(147) להעיר משו"ע אדה"ז או"ח רסקי"ז: ואף כו' כמו שנושאים גם היום וכו'.

(148) חגיגה יז, א. וש"נ.

(149) ראה חגיגה ג, א. רמב"ם הל' חגיגה פ"ג ה"ב.

(150) וילך לא, יב.

לערוך ברכת כהנים בכותל המערבי, ובאים הרבה כהנים וכו', וכן קהל גדול של אנשים כו' וטף¹⁵⁴.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: בירושלים בתקופתנו הכהנים נושאים כפיהם בכל יום או בכל שבת¹⁵⁵?

הר"י אלתר שליט"א: בכל יום.

*

טז. כ"ק אדמו"ר שליט"א: בנוגע לברכת כהנים, הנה בנוסף על כך שבברכה זו ישנם דברים ערבים – "יברכך ה' וישמרך וגו'"¹⁵⁶, ישנה בה מעלה נוספת, שענייני נמשכים באופן של "עד מהרה ירוץ דברו"¹⁵⁷.

הגמרא אומרת¹⁵⁸ שכהנים זריזים הן, וכל הענינים הטובים שנפעלים על ידם נעשים בזריזות; אך הדגשה מיוחדת ישנה¹⁵⁹ בנוגע לברכת כהנים, שזהו בדוגמת שהי' אצל אהרן "ויגמול שקדים"¹⁶⁰, אשר ענין זה מלמד על כך כי "שוקד אני על דברי גו"¹⁶¹ – על דרך זה גם בנוגע לברכת כהנים הרי היא באופן של "שקדים", כלומר, שה"המשכה" באה באופן של "עד מהרה ירוץ דברו".

– בכלל הרי יש שקלא וטריא שלימה וכו' בעולמות העליונים האם האדם ראוי לקבל את ההמשכה – אך בנוגע לברכת כהנים הרי זה באופן שתמיד מגעת ו"נמשכת" ה"המשכה" למטה, ועד כמו שכתוב בספרי¹⁶² ש"יברכך" המכוון "בנכסים", זאת אומרת שה"המשכה" יורדת ומגעת עד בגשמיות העולם כפשוטו. ועל דרך זה "וישמך", כאשר נותן מתנה, עליו להביא גם שומר בשר ודם שישמור שלא יקחו המתנה, אך כאשר הקב"ה נותן מתנה, הרי זה באופן שהוא שומר שהמתנה תשאר אצל המקבל, זאת אומרת שמ"יברכך" הו"י" זה מגיע מיד כאן למטה, ועל אחת כמה וכמה בנוגע לענינים שבינתיים.

(158) שבת כ, א.

(159) ראה לקו"ת סוף פרשת קרח (נה, ג) ואילך. סהמ"צ להצ"צ מצות ברכת כהנים (דרך מצותיך קיב, א"ב). אוה"ת נשא ח"ו ס"ע א'תשמא ואילך.

(160) קרח יז, כג.

(161) ירמיהו א, יא"ב. וראה מפרשים שם. וראה קה"ר עה"פ יב, ז. ובכ"מ – נסמנו בלקו"ש חכ"ג ע' 117 הערה 34. ח"י"ח ע' 388 הערה 70. (162) עה"פ נשא ו, כד. הובא (בשינוי) בפרש"י שם.

(154) ראה גם מכתב מימי הסליחות תשל"ט (אגרות קודש חל"ד ע' שמב): ויישר חילם של אלה שהנהיגו ברכת כהנים ברוב עם ליד כותל המערבי ביו"ט כו'.

(155) במכתב השל"ה (נדפס בס' "אגרות ארץ ישראל" (אה"ק תש"ג) ע' 220): "הכהנים נושאים כפיהם בכל יום". – וראה דרכי חיים ושלום סקפ"ג מ"ש בטעם הדבר. וראה בספרים שנסמנו בתורת מנחם – התועדויות חכ"ט ע' 40 הערה 12 ובאג"ק שבהערה הקודמת.

(156) נשא ו, כד"ו.

(157) ל' הכתוב – תהילים קמו, טו.

ובברכת כהנים מצינו¹⁶³ דיוק ותנאי עיקרי שזה חייב¹⁶⁴ להיות "באהבה" – "לברך את עמו ישראל באהבה"¹⁶⁵ – אשר בכלל זהו חידוש (דבר פלא): בנוגע לשליח ציבור שדרכו עוברות כל הבקשות – שהוא כולל פיפיות עמך בית ישראל¹⁶⁶, ו"נעשה שליח לכולם . . שפיו כפיהם"¹⁶⁷ – הרי (אף שתפילתו צריכה להיות ברצון הקהל¹⁶⁸, ועליו להיות "מרוצה לעם כו"¹⁶⁹ "והעם חפצים בו"¹⁷⁰, "אהוב לקהל"¹⁷¹, עד אשר (במצב מסויים) "הש"ן מחויב לומר בפיו שיסיר הקנאה מלבו כו"¹⁷² וכיוצא בזה¹⁷³, הנה) לא בולט בהדגשה כזו (ולעיתים) שזה צריך להיות באהבה. חידוש זה מצינו דוקא בנוגע לברכת כהנים, שם מדייקים ומדגישים – עד שפרט זה נקבע אף בנוסח הברכה¹⁷⁴ – שענין זה צריך להיות באהבה;

יתירה מזו: בזהר¹⁷⁵ מצינו התבטאות חריפה כו' על מי שאינו¹⁷⁶ נזהר

בזה¹⁷⁷!

(170) שם ס"ה.
(171) שם סכ"ד.
(172) שם סכ"ה.
(173) ראה שם ס"ו: ואין לו אויבים כו'.
(174) להעיר מהמובא בפסקתא זוטרתי (נשא שם): "כי עקר (הכהן) כרע"י אומר שתהא ברכה זו שציותנו לברך את עמך ישראל באהבה, לא ימצא כשלון כו'" נוכח"י במחזור ויטרי (סק"ל), מאירי לסוטה (לט, א) ועוד,
המדובר בתוספת (לפני נשיאת כפים) שגם בה מזכירים הכהנים "באהבה" – אבל תיבה זו ליתא בגמ' שלפנינו (מד"ר פ' נשא, ועוד), וכנראה לא נתפשט נוסח זה בתפוצות ישראל, ולא הביאוהו הפוסקים!
(175) הנ"ל הערה 164.
(176) וראה לקו"ש ח"ג ע' 137. ספר כה תברכו (שאלוניקי תרמ"ו) מערכת א' ס"ב. ובכ"מ.
(177) בהתועדויות תשמ"ז (הנ"ל הערה 163) דענין זה הוא חידוש גדול: ברכת כהנים היא מצות עשה מן התורה, וכמו כן אהבת ישראל היא מצות עשה מן התורה – ב' מצוות בפני עצמן, ולא מצינו בשאר מצוות שיהי' בהם תנאי לעיכובא מצד קיום

(163) כהבא להלן – ראה גם שיתת ליל ה' דחג הסוכות תשמ"ז (התועדויות תשמ"ז ח"א ע' 259 ואילך).
(164) ראה זהר ח"ג קמז, ב*. הובא בשו"ע אדה"ז או"ח הל' נשיאת כפים סק"ח סי"ט (וכ"ה בעוד פוסקים – כף החיים אות עו. קיצושו"ע ס"ק ה"א. ובכ"מ).
(165) נוסח הברכה לפני נשיאת כפים (סוטה לט, א) ועוד.
(166) לשון ברכת התורה – (כנוסח הגמרא) ברכות יא, ב. פיוט שאומר הש"ן אחרי "עלינו" בחזרת הש"ן תפילת מוסף של ר"ה ויוהכ"פ (אבל לפי נוסח חב"ד אין אומרים זה – המו"ל).
(167) ל' אדה"ז – שו"ע או"ח סרי"ג ס"ו (לענין ברכת המצות כשאחד מברך לכולם).
(168) ראה שו"ע אדה"ז סנ"ג סכ"ט: אין לאדם להתפלל בלא רצון הקהל. וראה שם סל"ה.
(169) שם ס"ד.

(*) בזהר שם: דלא רחיים לעמא.
ואפילו כשמדובר אודות יהודי אחד בלבד שהכהן אינו אוהבו – הנה לא זו בלבד שזה גורע בברכה דכל הקהל, אלא ענין זה מדיק לכהן עצמו!
ואף שמשלשון הזהר ושו"ע אדה"ז (שבפנים ההערה, וכ"ה במג"א סק"יז ובהגהות חז"ט) משמע שהמדובר אודות הציבור כולו, "דלא רחיים לעמא". "השונא את הציבור" – הרי ממה שמבואר שם הסעף שנדרש "באהבה" דוקא, שנאמר (משלי כב, ט) "טוב עין הוא יבורך" (יברך), אם כן, עכצ"ל שמחשבתו **ההפכית** בעת מעשה גם בנוגע לאחד (יחיד) מישראל, הרי זה היפך "באהבה" ו"טוב עין".

יז. הר"י אלתר שליט"א: גם לפני התפלה אומרים¹⁷⁸ "ואהבת לרעך כמוך"¹⁷⁹.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: כאן עיקר הדיוק הוא שצריך להיות "כמוך". וכידוע קושיית הרמב"ן¹⁸⁰ כיצד אפשר לתבוע מיהודי שיהי' "ואהבת לרעך כמוך" ("לא יקבל לב האדם שיאהב את חברו כאהבתו את נפשו")?

— כלומר: התורה יכולה לתבוע דבר ששייך לקיימו, וממילא: "ואהבת לרעך" — נוח, שכן, זהו דבר בר קיום, אך לתבוע "כמוך" זהו דבר שאי אפשר, לכאורה, לקיימו¹⁸¹.

[בנוגע לציווי על אהבת ה', "ואהבת את ה' אלקיך"¹⁸², לא נאמר שזה צריך להיות "כמוך", אבל שם הרי זה מסיבה שונה לגמרי, שכן, שם הרי, אדרבה נדרשת אהבה גדולה מזו עד לאופן של מסירות נפש¹⁸³!] —

אשר מכח קושיא זו פירשו חלק מהמפרשים¹⁸⁴, שאכן הציווי "ואהבת לרעך כמוך" אינו כפשוטו, והכוונה בזה רק לענין עשיית טובה לחבירו וכיוצא בזה.

אבל תורת החסידות¹⁸⁵ מפרשת ציווי זה בפשטות¹⁸⁶ (ולא בכ"ף

הדמיון לבד ולא כעצמותו ממש, שזה א"א שיהי' בשהו ממש כי אדם קרוב אצל עצמו".
(182) ואתחנן ו, ה.

(183) ראה ברכות נד, א. ועל פי דא"ח — תו"א לט, ג. לקו"ת שלח מב, ג. ספהמ"צ להצ"צ קס, ב.

(184) ראה לקו"ש חי"ז ע' 217 הערה 19. לעיל הערה 180.

(185) ראה ספר הערכים חב"ד ערך אהבת ישראל (כרך א ע' תרט"ח). וש"נ.

(186) ולהעיר שמדסתם רש"י על התורה (ולא פירש שכוונת הפסוק היא כהמפרשים שנשמנו בהערה 184) מוכח שמפרש "ואהבת לרעך כמוך" כפשוטו (אבל ראה בהנמקתו בהערה הבאה). וכן מובן פשטות לשון הרס"ג בספהמ"צ שלו פי"ג: "שיאהבנו כפי שהוא אוהב את עצמו כאומרו ואהבת גו", הרמב"ם בסהמ"צ (מ"ע רז): "שצונו לאהוב קצתנו את קצתנו כאשר נאהב עצמנו ושתהיה אהבתו וחמלתו לאחיו כאהבתו וחמלתו לעצמו. . . והוא אמרו יתעלה ואהבת לרעך כמוך", הל' דעות פ"ו ה"ג (נעתק בשו"ע אדה"ז סקנ"ו ס"ה): "מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך".

ועוד. — על פי לקו"ש בהערה שנשמנה לעיל הערה 184.

מצוה נוספת. ואף על פי כן כהן שחצר אצלו בענין דאהבת ישראל לכל הציבור אין לו לקיים את המצות עשה דנשיאת כפים.

זאת ועוד: כללות הענין דברכת כהנים אינה תלוי' אלא בהקב"ה (ראה שו"ע אדה"ז שם סג"ב). ואעפ"כ בנוגע לענין דאהבת ישראל — לא מספיקה אהבת הקב"ה לישראל, אלא יש צורך שתהי' אהבת ישראל גם בלבד של הכהן המברך! (המו"ק).

(178) ראה במקומות שנשמנו בלקו"ש חכ"ה ע' 374.

(179) ל' הכתוב — קדושים יט, יח.

(180) קדושים שם, יז. הובא גם באור התורה קדושים ע' קו: בפ' ואהבת לרעך כמוך פי' הרמב"ן בחומש דא"א לומר כמוך ממש שהרי חייך קודמין* אלא ר"ל שתחפוץ שכל הטובות שיש לך יהי' ג"כ לרעך ועד"ז י"ל פי' כמנין בכף הדמיון כו'.

(181) שה"ז היפך טבע האדם בו נברא ע"י הקב"ה, ש"אדם קרוב אצל עצמו" (סנהדרין ט, סע"ב. וש"נ). ולהעיר מהמשך וככה תרל"ז סעיף עב (סה"מ תרל"ז ח"ב (קה"ת תשע"ג) ע' תקעד. הובא גם בסה"מ תרמ"ד ע' קעז): "פי' כמוך בכ"ף

הדמיון¹⁸⁷) – ועל פי הירושלמי נדרים¹⁸⁸ "הוא מקטע קופד ומחת סכינא לידוי תחזור ותמחי לידיו" (בתמיהה). ונקודת הענין, שכל ישראל הם קומה אחת שלימה וכלולים זה מזה, וכשיתבונן שמדובר באותו גוף ("כל ישראל גוף אחד הן"¹⁸⁹) הרי גם בשעה שהנהגת אבר אחד אינה כדבעי לא שייך שאבר אחד יעניש את זולתו.

וכמבואר באריכות על ידי הצמח צדק¹⁹⁰, והוא כותב שם "ולכן נצטוינו ג"כ לאהוב כל אדם מישראל שהרי כל אדם כלול מכל נשמות ישראל . . והרי א"כ בו יש זולתו . . עצמו ובשרו הוא כו",

וכן בשעה שעוסק עם הזולת עליו לנהוג עמו בדיוק באותו אופן בו הוא נוהג עם עצמו ("שאינן החוב תופס מקום אצלו כלל להתפעל מזה וכאילו אינו רואה אותו כלל כו' על כל פשעים תכסה אהבה כו"¹⁹¹).

וכאן מבחינים בחידושה של תורת החסידות:

עם היות שבדרך הפשט קשה לפרש "כמוך" בפשטות, כאמור, הנה תורת החסידות קובעת שהציווי הוא בפשטות – על יסוד דברי הירושלמי, כאמור, כי אין לחלק בין יד ימין ליד שמאל!

יח. כ"ק אדמו"ר שליט"א: בודאי נודעתם על ההתעוררות היתירה שמעוררים לאחרונה בענין "ואהבת לרעך כמוך", ויוצרים רעש וסערה ("שטורעם") וכי'¹⁹². – נשאלתי לפשר ההתעסקות בלהט במצוה זו דוקא, והשבתי כי בהתאם לסימנים שמובאים בסיום מסכת סוטה¹⁹³ לגבי עקבתא דמשיחא, מסתבר, שעתה מצויים אנו (לא סתם בעקבתא דמשיחא, אלא) בעקבתא דעקבתא דמשיחא,

ומכיון שהגלות סיבתה בשנאת חנם¹⁹⁴, הרי על דרך הכלל ד"זה לעומת זה עשה אליקים"¹⁹⁵ שכל ענין בלתי רצוי נדרש ענין רצוי נגדו – מוכרחים, איפוא, לעשות צעד שיבטל כליל את הענין ד"שנאת חנם", וזה אפשרי רק על ידי אהבת חנם (שהרי "אהבה התלוי" בדבר¹⁹⁶ אינה אהבת חנם, וממילא לא תבטל המצב בלתי רצוי),

(190) ספהמ"צ שלו מצות אהבת ישראל (כח, ב ואילך).

(191) שם כט, א.

(192) מאז התוועדות ח"י אלול תשל"ו. וראה קונטרס אהבת ישראל. אגרות קודש חל"א ע' 12. חל"ב ע' 7. וש"נ (החז"ר).

(193) מט, ב.

(194) ראה יומא ט, ב.

(195) לשון התניא רפ"ו – על פי קהלת ז, יד.

(196) ראה אבות פ"ה מט"ז.

(187) ראה לקו"ש ח"י ע' 148. ח"י ע' 218 (בשיטת פירוש רש"י עה"ת). המובא לעיל בהערות 180-181.

(188) פ"ט ה"ד.

(189) קרבן העדה שם. וראה גם מכילתא דרשב"י על הפסוק יתרו יט, ו: "מלמד שהן כגוף אחד ונפש אחת". ויקרא רבה ד, ו: "נמשלו ישראל לשה, מה שה הזה כו' על ראשו או באחד מאבריו וכל אבריו מרגישין. כך הן ישראל, אחד מהן כו' וכולן מרגישין". וראה גם שו"ת הרשב"א החדשות (הוצאת מכון ירושלים) שס"ח.

כשתתבטל סיבת הגלות – על ידי אהבת חנם – יתבטל¹⁹⁷, בדרך ממילא, גם המסורב ממנה כו'¹⁹⁸.

יט. מצינו שכאשר הרמב"ם (בספר המצוות¹⁹⁹) עוסק בחיוב לאהוב את הגרים הוא משווה זאת לאהבת ה' – "וברוב המדרשות בארו שהא"ל צונו על הגר כמו שציונו על עצמו, אמר²⁰⁰ ואהבת את ה' אלקיך ואמר²⁰¹ ואהבתם את הגר".

– ומזה מוכן²⁰², שכן הוא גם בנוגע למצות אהבת ישראל, דזיל בתר טעמי' (שההשוואה היא משום שלגבי שניהם נאמר הציווי "ואהבת כו'", והרי גם במצוה זו נאמר "ואהבת לרעך כמוך").

בדרך כלל סבורים שהפתגם²⁰³ ש"ואהבת לרעך כמוך" הוא הכלי וה"שער" המביא ל"ואהבת את ה' אלקיך" – הוא חידוש של הבעש"ט ואדמו"ר הזקן, אמנם מהאמור נמצא, שענין זה מופיע כבר ב"ספר המצוות" להרמב"ם, אלא ששם נכתבו הדברים בסגנון של הלכה וכו'.

ומצינו צד השווה נוסף בין אהבת ישראל ואהבת ה' – בשניהם המצוה כוללת גם את ממונו:

לגבי אהבת ישראל פוסק הרמב"ם²⁰⁴ "מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר: ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו, כאשר הוא חס על ממון עצמו".

וזה מתאים למה שנאמר לגבי אהבת ה', "ואהבת את ה' אלקיך גו' בכל מאודך" ודרשו רז"ל²⁰⁵ "בכל מאודך – בכל ממונך", שכן "צדיקים²⁰⁶ ממונם חביב עליהם יותר מגופן"²⁰⁷.

*

כ. על מאמרו של הלל²⁰⁸ "דעלך סני לחברך לא תעביד" פירש רש"י²⁰⁹:

(202) ראה קונטרס אהבת ישראל ע' 6 הערה 3*.

(203) "היום יום" – ר' תשרי. וראה הנסמן בס' הערכים חב"ד ערך אהבת ישראל הערה 115. הוספות לכתר שם טוב השלם (קה"ת תשס"ד) סקל"ב וסקל"ד. וש"נ.

(204) ה' דעות שם ה"ג.

(205) ברכות נד, א (במשנה).

(206) סוטה יב, א.

(207) וראה ברכות סא, ב: יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לך נאמר בכל מאדך וגו'.

(208) שבת לא, א.

(209) ד"ה דעלך.

(197) להעיר מתנחומא ר"פ נציבים: אין ישראל נגאלין עד שיהיו כולן אגודה אחת.
(198) ראה גם לקו"ש ח"ב ע' 598.
(199) מ"ע רז*. ועל דרך זה בהל' דעות פ"ו ה"ד.

(200) נסמן לעיל הערה 182.

(201) עקב י, יט.

(*) הטעם שהובא (בפנים) מספה"צ דוקא – כי שם מפורש שאין ההשוואה (רק) דעת עצמו. כי אם במדרשי חז"ל וברובן. מה שאין כן ברמב"ם הל' דעות, ובשו"ת שלו [דלהלן סעיף כ"ה]. – הערה בשו"ת ש"פ עקב תשל"ז.

"ריען²¹⁰ ורע אביך אל תעזוב – זה הקב"ה²¹¹, אל תעבור על דבריו, שהרי עליך שנאוי שיעבור חברך על דבריך", כלומר: הקב"ה נחשב כביכול ל"רעך" של בני ישראל.

ועל פי דרשת חז"ל²¹² על הפסוק²¹³ "מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל": "מה שהוא עושה אומר לישראל לעשות" – נמצא, שגם הקב"ה מקיים בעצמו את שצוה לישראל "ואהבת לרעך כמוך" בכך שהוא אוהב את בני ישראל, שהם, כאמור, בבחינת "רעך".

ולכן, בשעה שיהודים נמצאים בגלות הרי גם שכינתא בגלותא²¹⁴, ו"השוכן אתם בתוך טומאתם"²¹⁵, וכמפורש בגמרא²¹⁶ על הפסוק²¹⁷ "ושב ה' אלוקיך"

– בשעה שעורכים חשבון בנוגע ליהודי שנמצא בגלות, יתכן עוד לנמק זאת בכך שעדיין הוא זקוק ל"מירוק" כלשהו, אך בנוגע להקב"ה הרי אין מקום ושייכות כלל לענין זה, והסיבה היחידה לכך היא שהקב"ה מקיים מצות אהבת ישראל, וכדברי רשב"י –

"בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהן . . . ואף כשהן עתידין להגאל שכינה עמהן, שנאמר ושב ה' אלוקיך את שבותך, והשיב לא נאמר אלא ושב, מלמד שהקב"ה שב עמהן מבין הגליות", וכאשר בני ישראל יוצאים מהגלות אזי נהי' גם "ושב ה' אלוקיך"!

יתירה מזו מצינו בזהר פרשת אמור²¹⁸ שהגלות והגאולה הם מצד הקב"ה עצמו (ולא רק מצד ישראל), "לה' הישועה על עמך ברכתך סלה²¹⁹, לה' הישועה, הכי תנינן זכאין אינון ישראל דבכל אתר דאתגלו שכינתא אתגלייא בהדיהו. כד יפקון ישראל מגלותא פורקנא למאן, לישראל או לקב"ה, אלא הא אוקמוה בכמה קראי והכא לה' הישועה ודאי וכו'".

כלומר, החידוש בדרשת רשב"י בזהר לגבי תוכן דרשתו בגמרא²²⁰ – שבגמרא מודגשת בעיקר הגלות דישראל, אלא שמצד גודל החביבות דישראל אצל הקב"ה נמצא הוא עמם בגלות, ושב עמהן מבין הגליות, ואילו בזהר

(210) משלי כז, יו"ד.

(211) ראה תוספתא יומא פ"ד ה"ב. ירושלמי ברכות פ"ט ה"א. שמור רפכ"ו. זח"ב נה, ב. קכב, א. זח"ג, ב. קס, ב. ועוד בכמה מדרשי חז"ל. פרש"י משלי שם. פרש"י ד"ה מבית רעך – חגיגה ז, א. אבל ראה חדא"ג מהרש"א שם ד"ה הוקר וד"ה מבית רעך כו'. לקוטי שיחות ח"ז ע' 220 ובהערה 48 שם. וראה שו"ת יביע אומר (להגר"ע יוסף) ח"ט סימן עב (קט, א).

(212) שמור פ"ל, ט. ובכ"מ.

(213) תהלים קמו, יט.

(214) זח"א קכ, ב. ח"ג טו, סע"א. ועוד.

(215) אחרי טז, טז. וראה יומא לו, א. הובא בפרש"י עה"פ שם.
(216) מגילה כט, א.
(217) נצבים ל, ג.
(218) דף צ, א"ב.
(219) תהלים ג, ט.
(220) ראה בארוכה – שיחת ש"פ אמור שנה זו (תשל"ז) – נדפסה בספר תורת מנחם – תפארת לוי יצחק ויקרא [במהדורת תשע"ט] ע' רא ואילך.

מוסיף ומדגיש בעיקר את הגלות והגאולה מצד הקב"ה עצמו (ולא רק מצד ישראל), כפי שמדייק מלשון הכתוב "לה' הישועה" ("פורקנא למאן, לישראל או לקב"ה, אלא הא אוקמוה בכמה קראי והכא לה' הישועה ודאי").

ומטעם זה נאמר בכתוב²²¹ "כי קרובה ישועתי לבוא" – ישועתי דייקא – ישועתו של הקב"ה עצמו²²².

*

כא. הר"י אלתר שליט"א: איתא במדרש²²³ ש"מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר".

כ"ק אדמו"ר שליט"א: אפילו לתורה, במדרש שם איתא ש"אילולי שצפה הקב"ה . . . (ש)ישראל עתידין לקבל את התורה לא היה כותב בתורה צו את בני ישראל²²⁴, דבר²²⁵ אל בני ישראל, ונמצא שהראי' היא מן התורה גופא, היינו, התורה עצמה קובעת²²⁶, איפוא, שמחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר.

הר"י אלתר שליט"א: הרי הגמרא אומרת²²⁷ ש"הקב"ה מניח תפילין" שבהם כתוב "מי כעמך ישראל"²²⁸.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: בתוספות שם²²⁹ מצינו דיוק נפלא: "זהו שיסוד הפייטן²³⁰ טוטפת כלילו גדלי"

– "כלילו" הוא עטרת, וכשם שעטרת הינה בגבהו של ראש, כך גם התפילין, שהם "כלילו", הם בגבהו של ראש, וכמו שכתוב בתוספות²³¹ "אלו תפילין שבראש לפי שהן בגבהו של ראש" –

ומכיון שבתפילין של הקב"ה כתיב "ומי כעמך ישראל", הרי נמצא שישאל הם "בגבהו של ראש", כביכול, של הקב"ה.

– וזהו מה שהתפילין נקראים עטרת.

ליתר ביאור, הנה בענין "עטרה" מצינו שני ענינים:

(א) העטרה היא למעלה מהראש, כפי שהדין בפשטות הוא שעטרת

ב, סע"ג. וראה שם בתחלת הספר (וכן בספרו לקוטי אמרים בתחלתו).
(227) ברכות ו, א.
(228) שמואל"ב ז, כג.
(229) ד"ה מי.
(230) "וצר" ליום ראשון של פסח.
(231) שם ד"ה אלו.

(221) ישעי' נו, א.
(222) ראה גם תנחומא ס"פ אחרי. מדרש תהלים (שותר טוב) סוף מזמור יג.
(223) בראשית רבה פ"א, ד. ובכ"מ.
(224) נשא ה, ב. פינחס כח, ב. מסעי לד, ב.
לה, ב.
(225) בשלח יד, ב. תרומה כה, ב. ועוד.
(226) וראה משל הרב המגיד לזה – אור תורה

המלך צריכה להיות (לא תלוי' על מסמר, אלא) בראשו של המלך²³², ולא כספר תורה שצריך להיות בזרועו²³³.

(ב) כל ענין המלכות תלוי בכתר ("עטרה") – ולא בשאר ענינים חשובים ככל שיהיו כשרביט [אשר הפסק דין הוא²³⁴ "ואין משתמשים בשרביטו" וכיו"ב – ובלשון הכתוב²³⁵ "ואשר ניתן כתר מלכות בראשו", ומכיון ש"אין מלך בלא עם"²³⁶ – נמצא שישראל הם העושים, כביכול, את הקב"ה למלך, וכדברי חז"ל²³⁷ בענין "תמליכוני עליכם", ועל ידי שהוא נהי' "מלך ישראל"²³⁸, נהי' הוא גם "מלך על כל הארץ"²³⁹ – היינו מלך על כל העולם כולו.

הר"י אלתר שליט"א: לפי זה מובן מה שאומרים בקריאת שמע "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד"²⁴⁰, היינו שעל ידי ה' אלקינו נעשה "ה' אחד"²⁴¹. כ"ק אדמו"ר שליט"א: ולכן אומרת הגמרא²⁴² ש"שמע ישראל" הוא אחד מפסוקי המלכות, וכך נפסק הדין גם להלכה²⁴³, שמסיימים את עשרה פסוקי מלכות ב"שמע ישראל גו' ה' אחד".

*

כב. כ"ק אדמו"ר שליט"א: מן הסתם ישנו "כולל" גם בניו יורק. הר"י אלתר שליט"א: ישנו "כולל" בו לומדים כשלושים אברכים. כ"ק אדמו"ר שליט"א: מהראוי לעוררם – בהמשך להמדובר לעיל בארוכה – על דבר לימוד הלכה למעשה, – ושמא הם עוסקים כבר בכיוצא בזה – כדי שיוכלו בבוא הזמן להשתלב בתחום הרבנות!

הר"י אלתר שליט"א: הם לומדים הלכות שבת. כ"ק אדמו"ר שליט"א: חז"ל מתבטאים²⁴⁴ "הלכתא רבתי לשבת" [וברש"י²⁴⁵: דבר גדול יש כאן להפרישו מאיסור שבת],

"אלקינו כו' מלך כו'"), וכן בקידוש ובברכת ההפטרות.

(240) ואתחנן ו, ד.

(241) להעיר מפרש"י עה"פ.

(242) ר"ה לב, ב. וראה אנציקלופדיא תלמודית ערך מלכויות זכרונות ושופרות (ח"נ ע' שג"דש והערות 553-558). וש"נ.

(243) רמב"ם הל' שופר פ"ג ה"ט. טור וש"ע אדה"ז סתקצ"א סי"א. וראה אנציקלופדיא תלמודית שם (ע' דשישה והערות 559-560).

(244) שבת יב, א.

(245) ד"ה הלכתא.

(232) ע"ז מד, ב. רמב"ם הל' מלכים פ"ב ה"ה. וראה רש"י ד"ה שביקש – סנהדרין כא, ב.

(233) סנהדרין שם. רמב"ם הל' ס"ת פ"ז ה"ב.

הל' מלכים פ"ג ה"א (וראה לח"מ שם).

(234) סנהדרין כב, א. רמב"ם הל' מלכים פ"ב ה"ב.

(235) אסתר ו, ח.

(236) רבנו בחיי וישב לח, ל. שער היחוד והאמונה פ"ז. ועוד.

(237) ר"ה טז, א. לד, ב.

(238) תפלת מוסף דר"ה (ברכת מלכויות) –

מישע"י מד, ו.

(239) תפלת העמידה דר"ה (חתימת ברכת

אמנם לימוד זה כרוך מן הסתם בעונג, שהרי הלכות שבת קשורים לעונג שבת, וחז"ל מתבטאים²⁴⁶ (לא בלשון "כל המתענג בשבת"²⁴⁷ אלא) בלשון "כל המענג את השבת"²⁴⁸, כלומר, שיהודי על ידי עבודתו מוסיף תענוג בענין השבת²⁴⁹!

*

כג. כ"ק אדמו"ר שליט"א²⁵⁰: הדין הוא²⁵¹ שקטן פטור ממצות תלמוד תורה, אבל מלשון הרמב"ם²⁵² שכותב: "מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר" (ולא "כשיגדיל" וכיו"ב) משמע שנוסף על החיוב שעל האב ללמד את בנו תורה, יש חיוב מצות ת"ת גם על הקטן בעצמו, וכשלומד תורה הרי הוא מקיים מצות עשה של לימוד התורה²⁵³!

ועל פי זה²⁵⁴ יתורץ דבר שלכאורה הוא בלתי מובן: על פי דין, מיד כשהקטן נעשה גדול – כשנהי' בן י"ג שנה ויום אחד, הרי הוא מחוייב מדאורייתא בקיום כל התורה כולה – ואם עד אז אינו מחוייב כלל ללמוד

בר"ף. וכ"ה בגמרא שלפנינו, בטור, לבוש ושוע אדה"ז או"ח סרמ"ב. וראה לעיל הערה הקודמת. (249) ראה לקו"ת צו יא, ד. המשך וככה תרל"ז פ"ה ואילך.

(250) השייכות דסעיף זה לשלפניו – אולי עפ"י המבואר בכ"מ (ראה גם התועדויות תשמ"ו ח"ב ע' 491) בטעם שנתבארו כמה וכמה פרטי דינים בנוגע לחינוך הקטנים – בהלכות שבת דווקא, מכיון שהחינוך בענין שבת הוא בגיל הכי מוקדם ביחס לחינוך דשאר עניני תורה ומצוות כו' [וראה חינוך קטן בתניא: "ומצות החינוך היא ג"כ במ"ע כמ"ש בא"ח סי' שמג" – (המו"ל)].

(251) רמב"ם ושוע אדה"ז ריש הל' ת"ת*. (252) הל' ת"ת פ"א ה"ג. (253) פסקי דינים להצ"צ (חידושים על הרמב"ם) ע' שלט. (254) בהבא להלן – ראה גם לקו"ש ח"ז ע' 233 ואילך (רש"ע ע' 238). וראה גם לקו"ש חל"ה ע' 61 ואילך (באופן אחר).

ובהערה שלפני' מובן שהגירסא הנפוצה ברוב הספרים והמובאת ברוב ספרי גדולי ישראל היא "כל המענג את השבת", וההסברה שבפנים השיחה היא כדי לבאר גירסא זו (המו"ל).

(*) בענין זה דובר גם בר"ד י"ג אלו תשל"ט (לא נדפס לע"ע). וראה בספר כבוד חכמים (קה"ת תשמ"ב) ע"ב ת"כ ואילך. (המו"ל).

(246) שם ק"ח, א ("א"ר יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים"). שם, ב ("אמר רב יהודה אמר רב כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לכו").

(247) כן דייק השל"ה בסידורו – שבת אחרי קידוש. וראה גם כבוד חכמים (ונציה ת"ס) פרק י, דף יט, אי"ב (בשם מהר"ם אלשיך*). למנצח לדוד (לר"ד פארו) שבת שם. פני דוד (להחיד"א) פ' בהריבחוקותי ס"ה. מדבר קדמות (להחיד"א) מערכת ע אות יא. ביאור הגר"א לישע"א, יג. וראה גם עץ הדעת להרח"ו פרשת כי תשא. בינה לעיתים דרוש עד.

(248) אמנם ברי"ף שלפנינו הגירסא (במאמרו של רבי יוסי – ראה לעיל הערה 246): "כל מי שמענג עצמו בשבת"*** אך ברא"ש שבת פט"ז ס"ה שדרכו להעתיק את הרי"ף מעתיקו בלשון: "כל המענג [את] השבת" ונראה שכן היתה גירסתו

(*) בפ"י האלשיך עה"ת (תשא לא, יג. וראה גם שם, סז. ויקהל לה. א) עוסק בענין עונג שבת, ומבאר "שנהביא דבר באומרו (ישע"ע נח, י') "וקראת לשבת ענג" לומר אל תקרא לאכילה ושתייה ענג כי אם לשבת תקרא ענג", עיי"ש בארוכה, אלא שלע"ע לא מצאנו שמדייק זאת במאמרו ל"כל המענג את השבת" שבפנים השיחה (המו"ל).

(**) ועד"ז היא הגירסא בשאלות פרשת בראשית שאילתא א (במאמרו של רב שבהערה 246): "כל המתענג בשבת", אבל מהנסמן בפנים ההערה

תורה, מתעוררת שאלה: איך הוא ידע מה עליו לעשות, הרי קודם לכן אינו מחוייב ללמוד תורה?!

בהכרח, איפוא, לומר שהתורה בעצמה מחייבת את הלימוד (כהלכות תפילין, קריאת שמע וכיוצא בזה) קודם זמן החיוב במצות, והוא על דרך הענין ד"מכשירי מצוה"²⁵⁵ – כלומר: בכדי שידע כיצד עליו להתפלל וללמוד ולקיים את כל עניני תורה ומצוות בשלימות בהיותו בן י"ג שנה, מוכרח שיהי' לו גם קודם לכן חיוב מסויים שעל ידו יוכל לקיים את המוטל עליו כשיגיע זמן החיוב.

לכל הדעות, לימוד התורה של קטן הוא על כל פנים בגדר של "מכשירי מצווה". והעיקר הוא, כפי שרואים זאת בפועל – "מעשה רב"²⁵⁶ – שלומדים תורה עם הילד, עוד לפני שנהי' בן י"ג שנה, כדי שלאחר מכן ידע כיצד לקיים תורה ומצוות.

כד. כ"ק אדמו"ר שליט"א: אותה שקלא וטריא ישנה גם בנוגע לגירות: קודם שנתגייר – הרי הוא גוי, והדין הוא²⁵⁷ שגוי אסור בלימוד התורה; ומיד לאחר שנתגייר – הרי הוא יהודי, ומחוייב כבר בקיום כל התורה כולה – מתעוררת, איפוא, שאלה כיצד יש לנהוג בדבר?!

הר"י אלתר שליט"א: הגמרא אומרת²⁵⁸ ש"מלמדין אותו מקצת מצוות חמורות ומקצת מצוות קלות".

כ"ק אדמו"ר שליט"א: אכן, אבל זהו ביום שמגיירים אותו, כתנאי עקרוני בקבלת הגירות! – אמנם, מתעוררת השאלה כיצד ידע, איפוא, איך לנהוג לאחר הטיבילה וכו'?!

[ובדברי חז"ל – אודות מה שאירע עם רות – על הפסוק²⁵⁹ "ותאמר רות אל תפגעי בי גו' עמך עמי ואלקיך אלקי" ("עמך עמי – אלו עונשין ואזהרות, ואלקיך אלקי – שאר מצוות"²⁶⁰) – הרי ההדגשה בזה היא "שמתוך דברי' של רות אתה למד מה שאמרה לה נעמי כו"²⁶¹ – ואין מכאן ראיה כלל שאכן מחוייבים ללמוד בפועל את כל ההלכות].

ובפשטות: מכיוון שמיד לאחר הגירות הרי הוא מחוייב בקיום כל

אנציקלופדיא תלמודית ערך בן נח (ח"ג ע' שנח ד"ה בתוספת מצוה)). וש"נ.

(258) יבמות מז, א. בכורות מז, א.

(259) רות א, טז.

(260) מדרש רות רבה פ"ב, כב. וראה יבמות שם, ב.

(261) ראה פרש"י עה"פ.

(255) ראה שבת קל, א (ובפרש"י). – וראה גם שיחות אחש"פ וש"פ שמיני תשמ"ז (התועדויות תשמ"ז ח"ג ע' 112 ואילך). סה"ש תשמ"ח ח"א ע' 74 ואילך.

(256) ראה שבת כא, א וש"נ. ב"ב קל, ב וברשב"ם.

(257) סנהדרין נט, ב. רמב"ם הל' מלכים פ"י ה"ט. שו"ת הרמב"ם (בלאו) סקמ"ט. וראה

התורה כולה, ולימוד דוקא מביא לידי מעשה²⁶² – מוכרח, איפוא, ללמוד קודם לכן, כדי שידע איך לקיים בפועל תורה ומצוות!
הר"י אלתר שליט"א: אבל ישנה קבלת הגירות.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: הרי זה רק קבלת הגירות, ותיכף ברגע הראשון שלאחרי זה הרי הוא מחוייב בכל התורה כולה. מטעם זה רוצה המהרש"א²⁶³ לומר שכאשר מכירים עליו שכוונתו לשם שמים, כמו שהיה אצל הלל "מעשה בנכרי אחד . . . בא לפני הלל גיירי" כו" – מפני שהכיר שכוונת הגר לשם שמים, אזי מותר ללמוד עמו תורה קודם הגירות – ד"כיון שבא לגייר שרי ללמוד תורה", אבל רבי עקיבא איגר²⁶⁴ חולק על כך, וסובר כי זהו איסור ללמוד עמו קודם הגירות "דודאי דאסור ללמוד קודם"²⁶⁵.

ועם היות שיש, כאמור, דעות לכאן ולכאן (באחרונים²⁶⁶) הרי כפי שנוכחים בפועל ממש בבתי דין – ומן הסתם הונהג כך על דעת פוסקים ומורי הוראה גדולים²⁶⁷ – שקודם הגירות לומדים עמם ענינים של תורה, הן עם האנשים והן עם הנשים – ההלכות הנוגעות להן.

הר"י אלתר שליט"א: הרי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי²⁶⁸, ואם כן כשם שאמרו חז"ל²⁶⁹ דכשהתינוק במעי אמו "מלמדין אותו כל התורה כולה", הרי בדומה לזה אולי אפשר לומר בנוגע לגר קודם הגירות.

כ"ק אדמו"ר שליט"א (בחינוך): אצל תינוק הרי – כפי שאומרת שם הגמ' – אחר כך ("כיון שבא לאויר העולם"), "בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה", מה שאין כן בנוגע ללימוד התורה שלומדים עם גר, הרי הלימוד צריך להיות כדבעי על מנת שידע איך לקיים המצוות, וידוע הכלל²⁷⁰ לא יגעתי ומצאתי אל תאמין.

ולפועל, המציאות היא ("מעשה רב"), כאמור, דכאשר בית דין צריך לגייר גיור כהלכה, הרי הסדר בזה שתחילה שואלים ומבררים אם הוא כבר למד את כל ההלכות הצריכות וכו'.

כה. כ"ק אדמו"ר שליט"א: בנוגע לגר ישנו דיוק בלשון חז"ל (כמדומה שזה כתוב בחיד"א²⁷¹) "גר שנתגייר" – בדרך כלל מתבטאים חז"ל בלשונות

(267) ראה שו"ת מחנה חיים או"ח סי' ז. שו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' עז.
(268) יבמות כב, א. וש"נ. רמב"ם הל' איסורב פי"ד הי"א. הל' עדות פי"ג ה"ב. טושו"ע יו"ד סרס"ט סי'. חו"מ סל"ג ס"א.
(269) נדה ל, ב.
(270) מגילה ו, ב.
(271) ס' מדבר קדמות מערכת ג' אות ג'.

(262) קידושין מ, ב. ב"ק יז, א.
(263) חדא"ג – שבת לא, א (ולחעיר ממ"ש בחדא"ג לחגיגה יג, א ד"ה אין מוסרין).
(264) שו"ת רעק"א סמ"א.
(265) וראה שד"ח כללים ג, סקנ"ה (כו). שם פאת השדה ג' סוסק"ה. לקו"ש חיד"ע ע' 39 ובחערה 22. ובכ"מ.
(266) ראה הנסמן בספר גירות כהלכה (אה"ק תשנ"ח) פ"א סי' ואילך. וש"ג.

כגון "שוטה שנשתפה" ²⁷² או "שפחה שנשתחררה" ²⁷³ וכיוצא בזה, מה שאין כן בגר לא אומרים "גוי שנתגייר", אלא "גר שנתגייר" ²⁷⁴,

שהביאור בזה הוא כי בעצם, גוי לא יכול להפוך להיות יהודי, ואם התגייר – הרי הדבר מהווה הוכחה לכך שכבר קודם ה' שייך ליהדות, ונשמתו עמדה על הר סיני ²⁷⁵, אלא שזו נשמה של גר, וחסר, איפוא, רק הגיור בפועל.

הר"י אלתר שליט"א: איתא במדרש ²⁷⁶ שאברהם יצחק ויעקב היו גרים.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: אברהם ה' תחילה לגרים ²⁷⁷.

— בתשובת הרמב"ם ²⁷⁸ מצויה התבטאות חריפה יותר. הוא נשאל שם אודות גר שפלפלו האם צריך לשנות בנוסח התפילה וכו' ²⁷⁹, והשיב שיחוסו של הגר הינו אכן גדול מאד, כי יהודי הינו בן אברהם יצחק ויעקב ²⁸⁰, אולם מעלת הגר גדולה יותר, שכן הוא "מתיחס למי שאמר והי' העולם".

הר"י אלתר שליט"א: ישנו מדרש שמחלק בין יהודי לגר.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: זה משום שנשמתו היא מהיכל אחר ²⁸¹, אולם, לפועל, הרי, כאמור, הרמב"ם קובע (בתשובתו) פסק דין שגר הוא בן מי שאמר והי' העולם!

*

כו. כ"ק אדמו"ר שליט"א: דובר לעיל בארוכה (סעיפים ג"ט; כב) אודות הצורך בחינוך אברכים לפעול בשדה הרבנות וכו' – והנה, כאשר יבוא משיח הרי יהי' אז הסדר ש"לא ילמדו עוד איש את רעהו גו' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם" ²⁸², וממילא, אם קיים צורך ברבנים, יש צורך להזדרזו ול"לחטוף" מה שיותר מוקדם, שכן אחר כך יהי' המצב ש"לא ילמדו

(277) סוכה מט, ב. זח"ב צה, א. וראה אוה"ת בראשית תמב, א. ושנ"י. וראה אנציקלופדיה תלמודית ערך אבות (ח"א ע' לו).

(278) נדפסה ברמב"ם הוצאת שולזינגער (נ.י. תש"ז) בהוספות לח"א סי"ט. תשובות הרמב"ם, ירושלים תש"כ, ח"ב סי' רצג.

(279) ראה שו"ע אדה"ז סנ"ג סכ"ב.

(280) ראה ב"מ פג, א.

(281) להעיר מאוה"ח עה"פ תצא כא, יא. – ההמשך בפנים חסר קצת (תמו"ל).

(282) ירמ' לא, לד. וראה לקו"ש ח"ג ע' 171 בהערה ד"ה ולא.

(272) ב"ק לט, ב. וראה רמב"ם הל' חובל ומזיק פ"ד ה"ב.

(273) שם מט, א. ולהעיר גם מהלשון "קטן שהגדיל" (פסחים צג, א. ובכ"מ. ב"ק שבהערה הקודמת).

(274) ראה לדוגמא שבת סח, א"ב. קלה, א.

(275) ראה פדר"א פמ"א. שמור"ר פכ"ח, ו. תנחומא יתרו יא. זח"א צא, א. וראה גם תשובת מהר"ם מרוטנבורג ס"ט (נדפסה בס' תשובות בעלי התוס' מכת"י, נ. י. תשי"ד, ע' רפח). אגרות קודש כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ ח"ח ע' רח.

(276) ראה במדב"ר פ"ח, ב. ובכ"מ.

עוד איש את רעהו". – ולכן, אילו הייתם פועלים שינוי בענין זה, יהי' זה (לא רק שינוי גדול, אלא) על דרך קביעת חז"ל "כמה גדולים מעשי חייא"! הר"י אלתר שליט"א: אברכים אוהבים סביבה, וקשה לנסוע למקום מסוים לבד.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: יעשו, איפוא, בעצמם סביבה²⁸³!

וכאמור, שילכו על כל פנים רק לתקופה של שנתיים או שלוש שנים, – וכמו שמגייסים לשירות בשר ודם, כך צריך להיות גיוס לצבא הקב"ה²⁸⁴! ונוכחים בפועל שכאשר רוצים לעשות סביבה – מצליחים, ואדרבה: הגמרא אומרת²⁸⁵ "רוצה אדם בקב שלו מתשעה קבין של חבירו" (חביבה עליו על ידי שעמל בהן²⁸⁶), ואם כן, הסביבה שיש לו בישיבה (בכולל וכיוצא בזה) אינה בשלימות, כי אף על פי שאלו הם תשעה קבין, הרי הם (בצירוף המציאות רוחנית דכמה וכמה, והינו) של חבירו; מה שאין כן כשהוא יסע לעיר, ויצור שם סביבה, הרי עם היות שרק קב אחד נמצא בידו, אבל הרי הוא "קב שלו", ולזה כיוונו חז"ל במאמרם ש"רוצה אדם בקב שלו" – קביעה שנעשית פסק-דין גם לפועל (בדיני מציאה ופקדון²⁸⁷).

ובפרט לאור המבואר בתורת החסידות שזוהי כל מטרת ירידת הנשמה בגוף – כדי שלא יהי' הענין של "נהמא דכיסופא"²⁸⁸ – לפעול את הענין של "קב שלו". דהנה, בהיות הנשמה למעלה הרי היא חצובה מתחת כסא הכבוד²⁸⁹, וככל שיצליח לפעול בהיותו כאן למטה, הרי למרות כל ההשתדלויות וכו' אי אפשר בכלל להשוות זאת למעמד ומצב כשהיתה הנשמה למעלה²⁹⁰; ועם זאת אומרים לו "על כרחך אתה חי"²⁹¹ והנשמה יורדת למטה דווקא, כי בהיותה למעלה, ישנם אמנם תשעה קבין, אבל הם של חבירו, "חבירו" זה הקב"ה²⁹², מה שאין כן ע"י ירידת הנשמה למטה ופעולותי' – נפעל הענין ד"קב שלו".

ומיהו מסתברא... דרנב"י אית לי' טעמא דר"כ כו'.
(288) ראה ירושלמי ערלה פ"א ה"ג. לקות צו ז, רע"ז. ולהעיר ממגיד מישרים להב"י בראשית מהדו"ב ד"ה אור ליוה"ש יד לטבת (י, א).
(289) ראה זח"ג כט, ב. קד, ב.
(290) ראה תניא פל"ז (מח, א) "כי גם שיהיה צדיק גמור עובד ה' ביראה ואהבה רבה בתענוגים לא יגיע למעלת דביקותו בה' בדחילו ורחימו בטרם יירדתו לעוה"ז החומרי, לא מינה ולא מקצתה כו". ובכ"מ.
(291) אבות פ"ד מכ"ב. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1217 ואילך.

(292) ראה הנסמך לעיל הערה 211.

(283) ובדוגמת מאמר הצמח צדק לאחר שחפץ לנסוע לארץ ישראל "מאך דא (עשה כאן) ארץ ישראל" – אגרות קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"א ע' תפח. חי"ד ע' תלו. חט"ז ע' קצה. תלב. תעב. נתבאר בתורת מנחם – התועדויות ח"ז ע' 73. לקו"ש חח"י ע' 404 שולי הגליון להערה 48. התועדויות תנש"א ח"ד ע' 51 ואילך. ועוד.
(284) להעיר משיחת כ' מנ"א תשכ"ד (תורת מנחם – התועדויות ח"מ ע' 312).
(285) ב"מ לח, א. רמב"ם הל' שאלה ופקדון פ"ו ה"א. טושו"ע חו"מ סרצ"ב סט"ז.
(286) רש"י שם – ד"ה קב שלו.
(287) כנ"ל הערה 285. וראה רא"ש ב"מ שם:

ובענין זה מצינו מאמר נפלא: בנוגע לאמירת "ויכולו"²⁹³ בשבת מתבטאים חז"ל בלשון "כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית"²⁹⁴.

ענין השותפות פירושו, שבכל נקודה יש לשני השותפים חלק. כלומר: אין הפירוש שלכל אחד מהשותפים יש חלק מסויים, כאשר באותו חלק של הראשון אין לשותף השני חלק. ועל דרך זה בחלקו של השותף השני אין להראשון חלק כלל (כפי שזהו בענין של "ברירה"²⁹⁵); אלא כמו שמבארים רוב האחרונים²⁹⁶, שענין השותפות הוא, שבכל נקודה שני השותפים שווים.

ובהנוגע לעניננו: ששה ימים, ששת ימי המעשה, יש להם שייכות להקב"ה בלבד, אך כשמגיע יום השבת נהי' יהודי שותף להקב"ה במעשה בראשית²⁹⁷ ואין כל מקום לספק שנהי' בעל דעה בזה, ואין כל מקום לשאלה האם יש לו בעלות ויכול לחדש משהו²⁹⁷ (בדוגמת מה שאמרו חז"ל²⁹⁸ בענין "רוח צפונית אינה מסובבת"²⁹⁹, שאם יבוא מי שיטען ש"הוא אלקה" – יאמרו לו: אדרבה, נשארה רוח צפונית שזקוקה לתיקון, נסה, איפוא, לתקנה ולהשלימה!) אלא עוד יתירה מזו: הוא "נעשה שותף להקב"ה". כיצד נפעל ענין זה? על ידי אמירת "ויכולו". אלא מאי? צריך רק לפעול אצל הקב"ה שאכן נראה זאת בעיני בשר. אחרים אומרים שאילו היו רואים זאת בעיני בשר, היו נפטרים מהרבה בלבולים – אך האמת היא הרי שעל ענינה של שבת נקבע³⁰⁰ ש"כל מלאכתך עשוי"³⁰¹, אלא שהדבר צריך להיות ניכר גם "בכל לבבך – בשני יצריך"³⁰².

כז. הר"י אלתר שליט"א: בפירוש "בכל מאדוך" מביאים חז"ל³⁰³ שני פירושים: א. "בכל ממונך". ב. "בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו"³⁰⁴. ניתן לפרש זאת כך: יהודי שיש לו כסף, יכול לקיים את ה"בכל ממונך", אבל מה יעשה יהודי עני שאין לו כסף – אצלו צריך להיות, איפוא, "בכל מדה ומדה כו'".

(298) פרקי דר"א פ"ג. ילקוט שמעוני איוב רמז תתקיג. ירמ' רמז רסג. וראה לקוטי שיחות חט"ו ע' 1. ויש"נ.
(299) ב"ב כה, ריש ע"ב.
(300) מכילתא ופרש"י עה"פ יתרו כ, ט.
טושו"ע (ואדה"ז) או"ח ס"ש ס"ח (סכ"א).
(301) חסר קצת (המו"ז).
(302) לשון חז"ל – ברכות נד, א (במשנה).
(303) ברכות שם.
(304) כ"ה בנוסח המשנה שבש"ס, ובנוסח שבמשניות נוסף: במאד מאד.

(293) בראשית ב, א.
(294) שבת קט, ריש ע' ב. וכו"ה בשו"ע אדה"ז או"ח ר"ס רסח.
(295) ראה בארוכה אנציקלופדיא תלמודית בערכו (ח"ד ע' רטז ואילך).
(296) ראה מחנה אפרים הל' זכ"י ומתנה ס"א. חידושי הגר"ח על הרמב"ם הל' בכורות. וראה גם תורת מנחם – התועדויות חע"ח ע' 415. אגרות קודש ח"ד ע' קצו ובהערות ד"ה וכאלו. לקוטי שיחות חכ"ג ע' 242. ושו"נ.
(297) ראה התועדויות תשמ"ח ח"ב ע' 175.

כ"ק אדמו"ר שליט"א (בחיוך): אבל כמה שנאמר "בכל לבבך – בשני יצריך" המכוון בזה הוא לכל היהודים, בזה בוודאי אין כלל שני פירושים!.. אצל אברהם כתוב³⁰⁵ "ומצאת את לבבו נאמן לפניך", כשבמלה "לבבו" מופיעה האות ב' פעמיים, דבר המורה על כך שהיו לו שני הלבבות, אלא שזה הי' "בכל לבבך – בשני יצריך"; אך בדוד נאמר³⁰⁶ "ולבי חלל בקרבי", כי הוא רק ביטל את היצר הרע, כפי שמשמע מהירושלימי בסוף מסכת ברכות³⁰⁷ שמחלק ביניהם ("אברהם אבינו עשה יצה"ר³⁰⁸ דכתיב ומצאת את לבבו נאמן לפניך . . אבל דוד לא הי' יכול לעמוד בו והרגו. מ"ט, ולבי חלל בקרבי"), זאת אומרת שישנה דרגת "ולבי חלל בקרבי"³⁰⁹, אך ישנה דרגא נעלית מזו³¹⁰, שזהו ענין "ומצאת את לבבו נאמן לפניך", שגם היצר הרע נהי' ל"נאמן", שזוהי תכלית השלימות³¹¹.

וכדאיתא במסכת סנהדרין³¹² שזו היתה המעלה בגן עדן, שאפילו הלעומת-זה שימש לעבודת ה' והי' (לא סתם "שמש", אלא) "שמש גדול" ("חבל על שמש גדול שאבד מן העולם")!

הר"י אלתר שליט"א: הרי אומרים גם כן³¹³ "ברוך הוא אלוקינו שבראנו לכבודו", היינו, שכל הבריאה היא לכבודו של הקב"ה!

כ"ק אדמו"ר שליט"א: וכן מפורש במשנה שבפרקי אבות³¹⁴: "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו" (ואיתא בספרים³¹⁵ שזה קאי גם על היצר הרע),

– ועל דרך זה איתא בגמרא³¹⁶ "אדם נברא בערב שבת כו' כדי שיכנס לסעודה מיד"!

כ"ק אדמו"ר שליט"א: יש מפרשים³¹⁷ שהמובא בהמשך המשנה³¹⁸ "שנאמר³¹⁹ כל הנקרא בשמי ולכבודי, בראתיו יצרתיו וגו'" – הובא כדאי' על "כל . . לכבודו".

וכמ"ש בכל לבבך בשני יצריך".
 (312) נט, ב. וראה תורת מנחם – ספר המאמרים מלוקט ח"ג ע' קנא.
 (313) סיוט תפילת "ובא לציון".
 (314) אבות ספ"ו.
 (315) ראה לדוגמא של"ה סח, א – מוזח"ב (קסב, א) ופרס (שער התמורות פ"ג). וראה לקו"ש חכ"ד ע' 167 ואילך.
 (316) סנהדרין לח, א.
 (317) ראה תפא"י אבות שם ד"ה יצרתיו.
 (318) אבות שם.
 (319) ישעיה מג, ז.

(305) נחמיה ט, ח.
 (306) תהלים קט, כב.
 (307) פ"ט ה"ה.
 (308) ראה תניא פ"ט י"ד. פכ"ז (לד, סע"א ואילך). ובכ"מ.
 (309) ראה פני משה בירושלמי שם: "כפה אותו לעשות רצון בוראו". – והוא על פי רש"י ד"ה ולבי – ברכות סא, ב: "שיש בידו לכופו" (על פי התוועדויות שבהערה הבאה).
 (310) ראה גם לקו"ש ח"ה ע' 64 הערה 53.
 התוועדויות תשמ"ח ח"ג ע' 236 הערה 35.
 (311) להעיר מלקו"ת ואתחנן רד"ה וידעת הב' (י, ד) "היצר טוב והיצר הרע שניהם כאחד . .

אמנם, נדרש ביאור:

מהו ההמשך אחר כך "ואומר³²⁰: ה' ימלוך לעולם ועד"....³²¹.

*

כח. כ"ק אדמו"ר שליט"א התעניין אצל הר"י אלתר שליט"א לכמה זמן הגיע להכא (ארצות הברית), הר"י אלתר שליט"א השיב שהגיע לשמונה ימים. כ"ק אדמו"ר שליט"א העיר כי מן הסתם יש לו היתר ביציאה מארץ ישראל – על פי הפסק דין³²² שמותר לצאת מארץ ישראל כדי ללמוד (או לעורר על-דבר לימוד³²³) תורה.

לקראת סיום ה"יחידות" אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א:

ישנו פירוש³²⁴ במה שאמרו חז"ל שאין לדבר "דברים בטלים"³²⁵ – שאין הפירוש דברים שעל פי הלכה אין לדבר, כי בנוגע לזה פשיטא ומאי קא משמע לן?! אלא הדיוק הוא – "דברים בטלים" פירוש: שלילת דברים שלא יצא מהם דבר בהנוגע למעשה בפועל!.. ומן הסתם שמהמדובר יצאו דברים טובים למטה מעשרה טפחים!

[כ"ק אדמו"ר שליט"א נפרד מהר"י אלתר שליט"א בנתינת ידו הק' לשלום לו ולמלוויו שי', ואחר צאתו ליווהו עד פתח המבוא לחדרו הק'. ה"יחידות" נמשכה כשעה וחצי, מהשעה 9:32 ועד 11:03].

●

התוועדות חט"ו ע' 227. חס"ג ע' 369. חס"ד ע' 321. ר"ד ט' אלול תשל"ח (בצל החכמה (אה"ק תשמ"ז) ע' 64). התוועדות תשמ"ב ח"א ע' 490.
(325) ראה יומא יט, ב. מדרש תהלים (באבער) לט, ד. מאירי יומא שם. הגה"מ (קושטא) להל' ת"ת ספ"ג. הלכות ת"ת לאדה"ז פ"ג ה"ה"ו.

(320) בשלח טו, יח.
(321) חסר קצת, וראה ספר ביאורים לפרקי אבות (קה"ת תש"ג) ח"ב ע' 378 ואילך.
(322) רמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ט.
(323) ראה במקומות שנשמנו לעיל הערה 55.
(324) שו"ת ארץ צבי – להרא"צ פרומער
ה"ד – ח"ב (אה"ק תשמ"ח) סי' כה (בשם הרה"צ וכי' ר"פ מקוריץ). וראה תורת מנחם –

מכתב כ"ק אדמו"ר לכ"ק האדמו"ר ה"לב שמחה" מגור שנזכר בתחלת ה"יחידות"

בי"ה, ב' אייר ה'תשל"ז

ברוקלין, נ. י.

הרה"צ והרה"ח הוו"ח אי"א נו"נ בנשי"ק² וכו'

מוה"ר שמחה בונם³ - האדמו"ר דגור שליט"א⁴

אחדשית⁵,

ז"ע⁶ הגיעתני הברכה והפ"ש ע"י⁷ השליח שליט"א⁸,

ות"ח ת"ח⁹ על הברכות, וכבר מילתי¹⁰ אמורה בתוה"ק¹⁰: ואברכה (ה'
מקור הברכות) מברכין¹¹, בברכתו של הקב"ה שתוספתו מרובה על העיקר¹².

ובפרט כאשר באה בהוספת מעשה (שילוח יין ישן וכו')¹³ – ועל דרך פי'
הרמב"ן לך לך (יב, ו)¹⁴ בהחזקת אברהם בארץ סימן לבנים¹⁵ יעוד טוב.

בחוקרה בכבוד ובברכה.

(11) לך לך יב, ג.
(12) בראשית רבה פרשה סא, פסקא ד.
(13) ראה שיחות קודש תשל"ז ח"ב ע' 685:
יום ג' ב' דראש חודש אייר תשל"ז. אחרי תפלת
ערבית נתקבל אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א אחד
מחסידי גור שמסר שליחות מרבו, כ"ק האדמו"ר
מגור שליט"א. הנ"ל נכנס למבוא שלפני חדרו של
כ"ק אדמו"ר שליט"א וכשכ"ק אדמו"ר שליט"א
נכנס אמר למזכיר הר"ל ג' שיביאו כסא עבורו.
כ"ק אדמו"ר שליט"א ישב עם השליח במבוא ובין
הדברים שאלו לשלום כ"ק האדמו"ר מגור
שליט"א, והתעניין האם הוא אומר "תורה", היכן
הוא יושב ובאיזה חדר וכו'. השליח מסר לכ"ק
אדמו"ר שליט"א חבילה ובה בקבוק יין מכ"ק
האדמו"ר מגור שליט"א.
(14) ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות . .
ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו
דמיונות בכל העתיד להעשות בורע.
(15) "מעשה אבות סימן לבנים": ראה תנחומא
לך ט. בראשית רבה פרשה מ, פסקא ו. רמב"ן שם,
ובכמה מקומות.

(1) המכתב נדפס (מהעתק מזכירות כ"ק
אדמו"ר כשהוא מוגה בכתב יד קדשו) באגרות
קודש חלק ל"ב ע' רו. בשולי הגליון יועתקו הערות
המור"ל שנדפסו באגרות קודש בתוספת אי אלו
הערות.
(2) = הרב הצדיק והרב החסיד, הותיק וחסיד,
איש ירא אלקים, נכבד ונעלה, בנן של קדושים.
(3) אלטר, בעל "לב שמחה".
(4) שזה לא מכבר, לאחר הסתלקות אחיו
הרה"צ ה"בית ישראל" מגור זצ"ל, בב' אדר
תשל"ז, עלה על כס ההנהגה.
(5) = אחר דרישת שלום תורתו.
(6) = זה עתה.
(7) = והפרישת שלום על ידי.
(8) הכוונה לברכה ופרישת שלום בתוספת
בקבוק יין ישן לברכה ששיגר כ"ק האדמו"ר ה"לב
שמחה" באמצעות שליח מיוחד אל כ"ק אדמו"ר
(ראה להלן בגוף המכתב ובהערה 13), כנראה בקשר
עם יום ההולדת הע"ה שלו בי"א ניסן תשל"ז.
(9) = ותשואות חן ותשואות חן.
(10) = בתורתנו הקדושה.

